

III

L'ESCULTURA

LA TÈCNICA ESCULTÒRICA

La catedral de Lleida no posseeix cap de les composicions tan freqüents a l'escola provençal, a base de grosses figures corpòrees i de les riques iconografies italianes en alt relleu, sobrepassades en la singular i catalaníssima portada del monestir de Ripoll; ni té àdhuc cap figuració en baix relleu a manera de les que decoren els portals llenguadocians. I això és tant més notable si hom té en compte la filiació tècnica de l'escultura lleidatana respecte a la provençal i a la tolosana, i la seva similitud plàstica amb la italiana de la Llombardia septentrional.

Aqueixes exuberàncies escultòriques esmentades, encara que siguin d'una altíssima valor en gairebé tots els casos, sempre indiquen un desequilibri de composició degut a

un sobreeiximent escultòric que traspassa els emmarcaments apropiats amb què tota estructura arquitectònica obté, gràcies a l'escultura, la seva complementació plàstica. La seu romànica de Lleida, erigida en un moment de meravellosa convergència que només la seva especial situació geogràfica feia possible, aprofita tota l'avançadíssima tècnica tolosana i provençal, i tota la finor moresca, amb un enfocament italià. Aquest darrer lleva tot exotisme als temes inconnexes emprats a aquelles col·laboracions, i els dóna una unitat sorprenent, subratllada per l'abassegadora força del conjunt arquitectònic que ceneix els camps destinats a la decoració. Aquesta, però, si no fos intensa i exquisida, restaria ofegada pel gran equilibri plàstic de les formes arquitectòniques.

El sentit classicíssim que domina la composició del temple, a l'interior destina a l'escultura només els capitells de les columnes i les claus de les voltes, i a l'exterior els capitells i arquivoltes de les obertures i les mènsules i daus de les cornises. Aquesta pobresa aparent provoca un contrast, d'un efecte poderosíssim, entre els grans panys llisos de murs, suports i voltes, i els petits elements decorats. La llisor dels elements es-

tructurals fa esclatar llur escaient harmonia geomètrica al mateix temps que augmenta la vàlua ja de si molt gran, de la decoració que fulgura amb majestat clàssica i de l'ornamentació que sembla orfebregar.

LES FONTS DE L'ESCOLA LLEIDATANA

Des del segle XI, el Llenguadoc és un centre activíssim de cultura i un fogar artístic de primer ordre. L'escultura hi floreix esponerosament partint d'una doble arrel: d'una banda pren peu dels abundosos sarcòfags, relleus, esteles i estàtues romanes provincials que donen lloc als obradors veïns de Provença i del Pirineu; i per altra part arrenca dels tipus i solucions orientals transmesos pels ivoris bisantins, i hi barreja els entrellaçats carolingis conservats en els manuscrits. A principis del segle XIII, just quan creixien els murs de la catedral de Lleida, els croats del nord, en llançar-se contra els albigesos, fan tancar els obradors llenguadocians i empenyen els artistes a travessar el Pirineu. L'escola provençal, posterior a la tolosana, i inspirada en monuments antics més bells i nombrosos que els de cap altra colònia ro-

mana, sofreix la influència de Tolosa en les obres menys lligades a la tradició antiga i té en les altres una similitud marcadíssima amb les obres dels tallers llombards (formats a darreries del segle XII al volt de l'obra de Benedetto Antelami), la qual no deixa dubtar gens de la col·laboració d'escultors llombards ensinistrats en la dita obra. I és molt versemblant que d'aquests llombards en vinguessin també a la Catalunya occidental quan la guerra contra els albigesos omplí de torbació tota la Gàl·lia meridional.

Cal admetre, demés, el paper directiu que la superioritat artística devia donar als llombards sobre els altres escultors de la catedral de Lleida per a explicar la gran unitat decorativa abans esmentada, malgrat la coexistència d'interpretacions i temes tan diversos. Aquesta primacia llombarda, ensems que la categoria de vençuts dels artífexs sarraïns admesos a esculturar a la seu, posa també en clar la restricció i secundarietat en què es troben les finíssimes ornamentacions aràbigues.

ELS TEMES DELS CAPITELLS

La forma de panera enguerxida superiorment per passar de la secció circular (en dependència amb el fust de la columna) a la forma quadrangular de l'àbac, proporciona un camp adequat a l'escultura, per raó de la seva continuïtat i de la variada exposició a la llum. Així els relleus poden ésser molt accentuats sense que donin la sensació d'afeigits i sense quedar absorbits pel volum geomètric del nu del capitell. Ens referirem amb preferència als de l'interior i als dels finesstrals, puix que dels de les portes n'hem parlat abans. Hi ha cinc tipus de decoració escultòrica clarament diferenciables.

A) Capitells derivats dels corintis (de l'escola romana ilergeta i ses veïnes). Així com a l'escola romànica provençal hi ha veritables còpies del corinti romà i a Sant Pere de Roda i Besalú hi ha imitacions que segueixen literalment els elements clàssics, en la resta del romànic català només es troben formes degenerades, que tot i conservant les masses dels elements característics (com són els caulículs i floró superiors i els pisos de

fulles inferiors), les emplenen amb ornamentació estranya al tipus original. A Lleida, en canvi, no hi ha cap còpia ni degeneració (només una imitació molt lliure en un capitell de la Porta dels Fillols); sinó una veritable creació derivada del meravellós corinti local ⁽¹⁾. Així hi ha capitells a base de dos únics rengles sobreposats de grosses i flexibles fulles d'acant, de llargues regates, sense cap caulícul ni vestigi de rosa en cap cara; i algun solament presenta els caulículs angulars. N'hi ha amb tres pisos de fulles, dos de pàmpols i un d'acant; i del central surten uns graciosos enrotllaments cauliculars, en sèrie, que tant són estilització dels rínxols dels ceps com volutetes ben lligades amb l'acant de coronament. N'hi ha, també, de compostos de dos rengles d'acant més rígid, si bé correcte, i al damunt un rengle tapissat d'eura que substitueix exactament la banda superior del corinti romà.

B) Capitells amb representacions florals.
—Són estilitzacions de la flora del país, di-

(1) Al Museu provincial es conserva un capitell corinti romà tan pur, que apar més de la metròpoli que no d'una colònia; pertany a una columna de dimensions grans, pròpia d'una construcció religiosa de fortes proporcions.

rectament observada, però interpretada sense caure en el realisme literal del gòtic que seguirà.

Aquests són els capitells més escassos, perquè la fogositat imaginativa dels escultors de la catedral de Lleida no admetia les fulles, flors i fruits com a elements principals, sinó secundaris, servint de fons a les figures humanes ⁽¹⁾ o combinats amb aquestes per a representar els treballs agrícoles, o bé com a replenament dels entrellaçats de cintes i tiges que formen el tema principal de la composició, i sovint barrejats amb figures d'animals.

Els més abundosos d'entre ells van combinats amb una mena de pinyetes semblants al fruit de la planta anomenada «all de bruixa», el qual és posat dret al centre i, més sovint, penjant als angles de l'àbac.

C) Capitells amb representacions de fauna.—Són freqüentíssims els de temes derivats dels teixits i ivoris orientals ⁽²⁾ i que re-

(1) Es a dir, el mateix concepte invariable de la decoració escultòrica i pictòrica clàssiques.

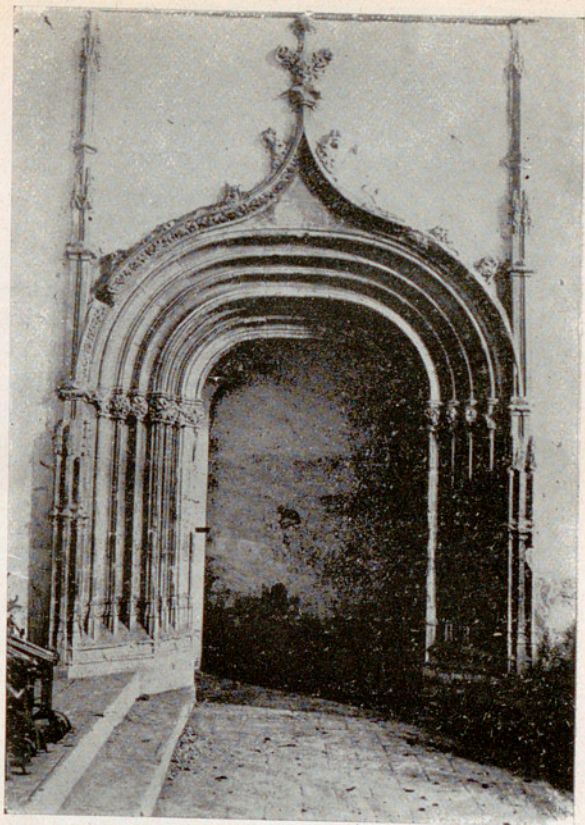
(2) Les manufactures orientals que transmetien les composicions perses i bizantines, arribaven o bé pel camí de Bizanci i Venècia, o bé a través dels països àrabs, o bé (i molt probablement) per totes dues vies alhora.

presenten dues aus, lleons o mamífers imaginaris, simètricament disposats, girant mansament els caps, o bé apartant-los mostrant ferotgement els ullals, i sovint embestint-se i restant bravament afrontats. Entre els animals imaginaris hi ha uns exemplars bellíssims d'ocells amb cap de dona formosa, mena de sirena de l'aire ⁽¹⁾, treta probablement de la descripció d'alguna faula o de les llegendes que omplen els bestiars medievals.

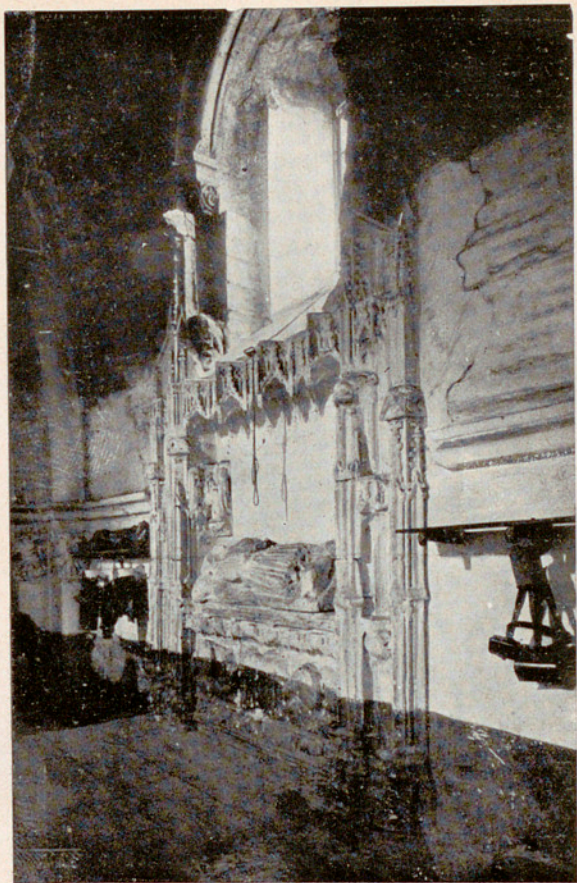
També hi ha casos en què el tema de les dues bèsties simètriques apareix repetit (en capitells de centre de pilar), obtenint una segona simetria molt rica en efectes.

Finalment, hi ha la representació de monstres amb significació allegòrica dels vicis, o bé representant directament el temptador, o simbòlicament el pecat. Així com, durant el segle XII, la figuració d'animals en general es ressent dels models i de la literatura aliens a la decoració en relleu, en els exemplars de la catedral de Lleida és resolta amb una plàstica intensa que els manté equidistants de la limitació tècnica i del naturalisme impropri de l'escultura arquitectònica.

(1) Aquesta curiosa representació fantàstica es troba en un capitell d'un finestral de la nau.

PORTA DE LA SAGRISTIA

SEPULCRE DE BERENGUER DE GALLART

D) Capitells a base d'entrellaçats. — Són compostos no com els capitells cistercencs que es tapissen amb les formes repetides dels teixits de vímets ⁽¹⁾, sinó per cintes, uns cops aplanades i altres cilíndriques, que s'entrecreuen formant sinuositats o recargolant-se espiralment, omplint els capitells amb ritmes variadíssims i d'una gran amplitud. Les cintes o tiges mai no són lliures : bellament ratllades per a aprimar-se visualment, malgrat de llur gruixària; sovint estriades, fent jugar intensament la llum; alguns cops fasciculades, prenent la tovor de les tendres tiges vegetals, i moltes vegades estan enriquides fastuosament amb una canal central que conté un enfilall de perles. Els extrems d'aquestes llaceries estan capçats amb palmetes, fulles o pinyes; i sovint altres fulletes es torcen al llarg de la tija per anar abraçant els cargolaments concèntrics i lligant els creuaments de les tires principals. Així s'arriba a constituir un tipus mixte d'entrellaçat floral, del qual hi ha abundosos exemplars. Aquests entrellaçaments, que són d'origen

(1) Només n'hi ha dos exemples en la part plana dels brancals del Portal de l'Anunciata, sense cap austeritat i seguint la riquesa general de l'obertura.

carolingi i foren transmesos pels manuscrits, teixits, brodats i arquetes als escultors romànics del segle XI, es milloraren plàsticament moltíssim durant el segle XII i arribaren a una varietat i perfecció completa a la catedral de Lleida. Hi contribuïren, sens dubte, l'habilitat tècnica dels llenguadocians i el gust dels moros per l'arabesc; tal col·laboració produí tipus originalíssims i sense parió.

Finalment, les representacions d'animals es barregen als capitells de llaceria, adés amb posat naturalista d'ocells que, recolzats a les tiges, piquen els fruits; adés monstruosament deformats, amb llargs colls que s'entrecreuen amb les tiges; adés simplement adaptats als espais centrals de l'entrellaçat, sense més valor que el d'ornament, fent també sorgir les cintes de les llaceries de les boques d'uns caps alleonats posats als angles de l'àbac. Els més abundosos d'aquests es troben en les portes de l'Anunciata i dels Fillols i són els d'influència tolosana força accentuada ⁽¹⁾; després dels de combinació de figures i entrellaçats, que són d'elements i composició totalment llenguadocians.

(1) Aquests capitells dels portals de l'Anunciata i dels Fi-

E) Capitells figurats.—Els capitells amb figures humanes són, a la seu de Lleida, d'una vàlua extraordinària, en tal manera que no és aventurat dir que des de l'escultura clàssica a les bones produccions del Renaixement, aquests capitells ens donen les millors escultures obrades en el nostre país. No desdiuen gens dels bons exemplars clàssics i, al nostre entendre, superen les obres renaixentistes. Ni en les escenes poc aptes per a ésser representades hi ha mai feixugor ni en les apropiades s'hi nota mai preciosisme; sembla que un buf creador les hagi sense esforç produït per a la immortalitat.

La varietat de temes hi és enorme; el lligam insuperable n'és la vida sencera, bategant en totes ses manifestacions, i expressada amb un sentit pregon i amb una forma completa sota un vel de simplicitat encisadora. Hi ha les escenes eternals dels Llibres Sants; les de la història eclesiàstica; les de la vida popular passatgera; les imaginàries, filles de la faula i la llegenda, i les simbòliques, d'al·liçonament moral. I això sense

llocs són germans, en efecte, dels dels claustres de la Daurada i de la Dalbada que es guarden al Museu de Tolosa; però a Lleida hi ha una fogositat de traçat desconeguda en aquells.

cap sistematització en l'agrupament, amb aquesta mateixa barreja, externament càotica, amb què es presenta la vida real. Hi ha, no obstant, una supressió notabilíssima: la de tota l'obsenitat, adhuc la de tota la baixa sensualitat; entenguï's, però, que, si com a gran art no li cal arribar a la representació obscena, no deixa d'haver-hi, per tal que la llista de les passions sigui completa, les imatges frapants de la lluita baronívol contra la impuresa, de la benaurança dels vencedors i de la neguitosa bestialitat dels vençuts.

Les representacions figurades són intercalades entre els capitells de flora i fauna que li fan com un fons representatiu dels regnes naturals inferiors. La majoria d'escenes bíbliques pertanyen al Gènesi i a l'Exode (l'Arca de Noè surant damunt les ones, i l'Arca de l'Aliança sota la tenda, la benedicció patriarcal, etc.), al Llibre dels Reis (escenes de la vida de David), als Evangelis (l'Anunciació, la Visitació, el Naixement, l'Apostolat, la resurrecció de Llätzer, l'entrada triomfal de Jesús a Jerusalem ⁽¹⁾, etc.).

(1) Aquesta composició del Diumenge de Rams és molt remarcable degut a què es desenrotlla entre dos capitells gemi-

La majoria de temes de l'Antic Testament són situats al creuer, i els del Nou Testament són especialment abundosos als capitells dels col·laterals vora el creuer, el presbiteri i la nau, i fàcilment distingibles pels nimbes dels personatges principals.

Hi ha algunes representacions de vides i martiris de sants, probablement trets de la *Llegenda Daurada* del beat Voragine (crucifixió de Sant Pere, degollació de Sant Pau, etc.).

De la vida quotidiana hi ha escenes de treball (els que porten una pedra calada per a un òculus, els veremadors, els aiguadors, etcètera), de caça (la batuda de l'ós), de diversió (el domesticador i el seu simi), i altres que són difícils de desxifrar i que semblen descriure cerimònies tradicionals o rites supersticiosos.

Entre les escenes llegendàries hi ha el centaure disparant sagetes contra la sirena de l'aire.

De les escenes simbòliques que persegueixen un fi de moralització n'hi ha un nombre crescut que detallen les fases diverses de la

nats (situats en el pilar del costat de l'evangeli, que toca a l'absis).

lluïta de l'home amb els vicis; aquests estan representats per animals més o menys fantàstics, apropiats a la composició i a la mena de desordre que representen, els quals s'aferrin a la part feble del viciós, l'embesteixen sense poder-lo reduir, o bé amb violència es sotmeten al fre dominador i al pes del victoriós.

Ultra aquestes escenes que són a base de la figura humana, a voltes amb el complement zoològic, hi ha els típics capitells d'origen tolosà a base d'entrellaçaments amb menudes figures hàbilment intercalades dins els espais rítmics de les llaceries florides. Aquests són raríssims a l'interior del temple i, en canvi, són freqüents en la porta dels Fillols i, sobretot, en la de l'Anunciata, on, a més, ha estat feta una brillant aplicació d'aquest mètode decoratiu a les arquivoltes de broderia ⁽¹⁾.

També hi ha la variant dels entrellaçats que surten, com a llengües ramificades, de la boca de caps humans (en lloc de caps de monstre), col·locats als angles de l'àbac. Es

(1) De totes maneres, abunden moltíssim més les imatges d'animals dintre dels entrellaçats pseudo-vegetals que no pas les figures humanes, just al revés del que s'esdevé a l'escola tolosana.

notabilíssim un capitell en què aquests caps llenguats són en gran nombre i formen un ritme originalíssim amb les fulles apalmeta-des que els separen.

Les mènsules dels cornisaments.—Ja ha-
vem indicat que les portes d'ingrés a la seu
formen sempre un cos graciosament avançat
que està coronat amb una cornisa sostinguda
per mènsules ben visibles. També són aca-
bats així els panys de mur de la nau, creuer,
collaterals, absis i cimbori. En aquests dar-
rers abunden les mènsules llises, però no
així en els murs de la nau i en els pinyons
de les façanes principal i de creuer, que són
ricament decorades amb alts relleus repre-
sentant testes humanes normals i monstuo-
ses, figures de mig cos i fins alguna de sen-
cera, i belles escultures d'animals.

Entre les testes notables cal esmentar una
d'home, característicament hellènica, com
ens ho mostren el perfil del nas i del front,
la gran separació dels ulls, els cabells tira-
buixonats i cofats amb cinta, i les barbes
rissades. Entre els caps de monstre n'hi ha
que indubtablement representen les fàcies,
finament observades, dels degenerats, entre
les quals no n'hi manquen dels que cenyei-

xen corona. D'altres són la imatge repulsiva del monstre infernal o personificació del vici, i n'hi ha una que acaba d'engolir-se un home.

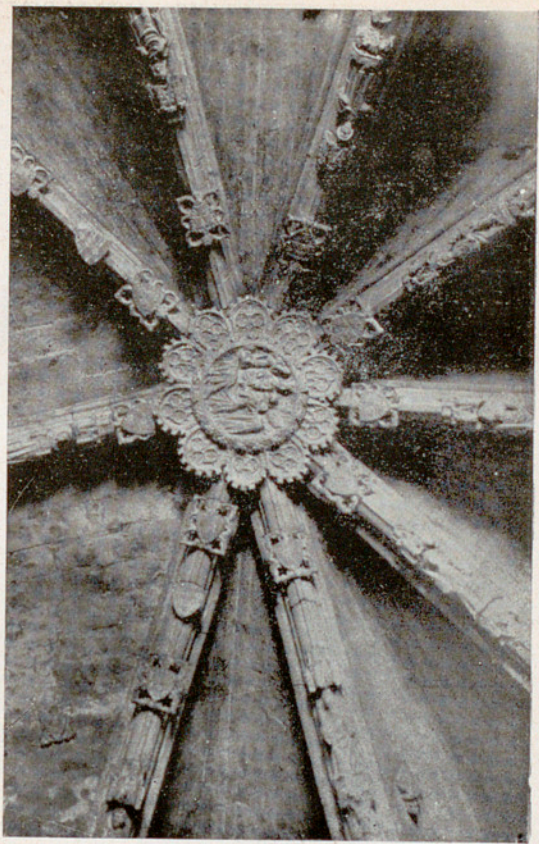
Les figures de mig cos són variadíssimes i representen amb preferència els oficis: són de remarcar un llaütista que polça amatent l'instrument per tal d'afinar-lo, un pagerol amb el gest claríssim de cridar algú que es troba lluny, un rabadà amb la típica caputxa i samarra de pell que, amb el gaiato al coll, crida el ramat, i un guerrer armat en actitud d'atac.

Hem de cridar l'atenció sobre una figura excepcional per ésser de cos sencer i per constituir, en el dos cents, un exemplar sense parió d'escultura en moviment completament observada del natural: és una noia acròbata que es corba enrera fins a tocar amb els colzes a terra i a agafar-se de mans a les cames. Una altra de curiosíssima és la que mostra un palau amb sos elements, molt proporcionats.

L'únic defecte d'aquestes mènsules és que, per llur enlairada situació en la cornisa de la nau i per llurs mides reduïdes (0'27 metres d'alt, 0'215 d'ample i 0'27 de sortint), fan que els temes esculpits siguin invisibles des dels punts de vista naturals de l'edifici; tan sols

PORTA DE LA CAPELLA DE SES COMES

VOLTA ABSIDAL DE LA CAPELLA DE REQUESENS

Cl. Combelles

els grossos caps de monstre arriben a ésser vistos un xic.

Les mènsules amb imatges zoològiques són també vivament retingudes del natural i sàviament estilitzades, com es veu en les interpretacions del pèl i plomes: uns gossos ⁽¹⁾ de ramat que es llepen emperesits i altres udolant, una òliba a punt d'arrencar el vol i un pavó que es despuça la pota, són els més interessants.

Les mènsules de la Porta dels Fillols són molt semblants a les de la cornisa de la nau, però les bestioles hi escassegen; en la Porta de l'Anunciata hi ha notabilíssimes testes femenines i un graciós pastoret amb el be damunt les espatlles. Totes aquestes són tractades més pulcrament que les abans esmentades, degut, sens dubte, a què es troben molt aprop de l'espectador i també a ésser fetes pels escultors filigranistes que obraren els capitells i arquivoltes.

(1) Es curiós observar que a l'interior del temple no hi ha ni una sola representació de gossos, com si els decoradors no s'atreïssin a contradir la sentència evangèlica: «els cans i els impúdics seran trets a fora». Creiem que és també una finesa, i no una casualitat, el fet que en les mènsules de la cornisa del portal de l'Anunciata no hi hagi cap representació zoològica; opinem, també, que cal atribuir-lo al respecte per a l'escena iconogràfica de l'Anunciació.

Les estàtues.—Encara que, com hem dit, la seu lleidatana no té cap composició iconogràfica monumental, en canvi, presenta un cas importantíssim d'estatuària: la decoració bàsica del mur de la Porta de l'Anunciata, està constituïda principalment pel notable grup escultòric de l'Anunciació.

La Verge Maria i l'Arcàngel Gabriel són executats en estàtues corpòrees que anaven encabides en els nínxols que decoren els carcanyols de les arquivoltes. Avui són conservades al Museu, desproveïdes, malauradament, de llurs testes. Si els nínxols que les contenen no són simètrics de forma, sinó acabats d'adaptar a cada estàtua directament sobre el mur construït ⁽¹⁾, en canvi les figures queden tan estretament relacionades per la correspondència dels gestos i per la factura, que la unitat del conjunt no se'n ressent i aquelles desigualtats es converteixen en una nova gràcia de l'obra.

(1) Aqueixa desigualtat dels dos nínxols acaben d'accentuar-la les pedres de llur coronament, aprofitades d'alguna important construcció musulmana. La que cobria l'arcàngel és un arc apuntat ornat de set lòbuls regulars; l'altra és originalíssima i està formada per quatre lòbuls grans i tres contra-lòbuls més petits i apètxinats. Són d'una calissa més fina i blanquinosa que la pedra de la Catedral.

La importància d'aquestes estàtues prové, en primer lloc, de llur gran valor intrínsec, i, després, del fet d'ésser una rèplica al grup de l'Anunciació que es guarda al Museu de Tolosa, sobretot pel que respecta a la Verge. Efectivament, el gest d'arreglar públicament les dues vores del mantell amb la mà esquerra, mentre la dreta tendrament manifesta la sorpresa i simplicitat amb què és rebut el divinal missatge; la verticalitat de la majoria de plecs de dit mantell i de la túnica; la solució en ziga-zaga dels plecs de les vores, i la tendència a l'horitzontalitat dels plecs de sota els pits, característics de l'escola llenguadociana i completament realitzats en els dos exemplars que comparem, mostren una filiació indubtable de nostra estàtua respecte a la de Tolosa. L'única diferència és que el moviment del cap i de les espatlles és invers, perquè a Lleida la Verge està a l'esquerra de l'espectador i a Tolosa a la dreta, la resta del cos quedant en idèntica situació frontal. Demés, a Lleida la composició s'ha enriquit simbòlicament, car la Verge té als peus el ca impúdic vençut, i l'arcàngel hi té sotmès el superb drac infernal.

L'arcàngel Gabriel fou representat amb molt d'entregirament a Tolosa. En canviar-

lo de costat, la figura hagué d'ésser refeta totalment, i hom resolgué amb un entremig entre l'original i una encertada simetria amb el moviment de braços de la Verge que dona lloc a la correspondència plàstica abans esmentada entre les dues figures així bellament lligades.

Però, ¡quina superioritat tan gran presenten les figures lleidatanes sobre les tolosanes! ¡Amb quina clara seguretat no és expressat el nu, sobretot sota els plecs de roba gruixuda en la Verge, i amb quina finor davall els plecs de roba primíssima en Sant Gabriel! I les mateixes draperies ¡amb quina tècnica són fetes i amb quina fidelitat són copçades del natural sense caure en una imitació naturalista!

Aquest cas de l'Anunciació de la catedral de Lleida mostra palesament la maduresa de l'art que l'infantà en aquell punt essencialment clàssic que no necessita variar el tema ni els elements perquè en té prou amb la perfecció que sap sintetitzar en un tema vell.

Elements decoratius i ornamentals secundaris.—Llevat d'unes poques claus decorades amb llaceries, les altres tenen figures d'àngels i sants hàbilment encabides dintre

les formes circulars i ametllades; respecte a la faisó d'estar esculpides, res no hem d'afegir al que hem dit en parlar dels capitells amb escenes figurades.

Els temes emprats en la decoració de les arquivoltes de les portes ja els hem enumerat en parlar d'aquestes. El llur punt de partida és al centre i a l'oest de França (escoles de Charentes i Normandia), d'on foren portats pels escultors tolosans o per algun d'aquelles escoles vingut amb aquests darrers ⁽¹⁾. Però, sempre, en totes aquestes importacions s'esdevé el fet notable d'una constant selecció que rebutja els temes bàrbars, es queda amb els de fons mediterrani i, després, millora l'execució i eleva la categoria del tema amb aquella, a voltes quasi imperceptible, variació de proporcions, o amb addicions o suppressions d'elements que a primera vista poden semblar indiferents per a l'efecte resultant.

De l'ornamentació de les motllures i plans de les cornises hem fet menció en parlar

(1) La preponderància, entre els temes normands adoptats, de les diferents formes de ziga-zagues i de les dents de serra, fan probable una aportació arribada del regne normand de Sicília on eren abundantment emprades d'una faisó semblant a com ho són a Lleida.

de les més riques, que són les de les portes del creuer i de la dels Fillols; en la del creuer nord hi ha uns traçats de llaceraia mora simplificadíssims que fan de marc al tema terral com en tantes altres bandes, corroborant la idea, en altre lloc insinuada, que la col·laboració escultòrica sarraïna resta reduïda en part, segurament, pel caràcter de vençuts dels artifexs i sobretot, en opinió nostra, perquè la superioritat classicitzant que menava les obres romàniques de Lleida, els convertia en simples instruments adequats per a les exornacions fantasioses, imposant-los, almenys, allò que en el tema és essencial.

IV

CAPELLES I SARCOFAGS

A la seu estrictament romànica no hi havia sinó cinc capelles. La principal corresponia a l'absis i contenia l'altar major; les quatre secundàries estaven formades per les dues absidioles, de cada costat de l'absis. Dins de la concepció romànica tradicional del temple a Catalunya, el nombre de cinc capelles ja és crescut i solament admès en algunes grans esglésies. Les absidioles aviat foren transformades gòticament respectant l'envolvent romànica i conservant, per tant, el bell conjunt absidal del costat llevant del temple.

No havien, però, transcorregut tres anys des de la consagració de la catedral quan començà l'erecció de gran nombre de capelles votives i funeràries, conseqüència lògica de la gran acció social de l'Església, en els segles xiv i xv principalment.

CAPELLES ABSIDALS

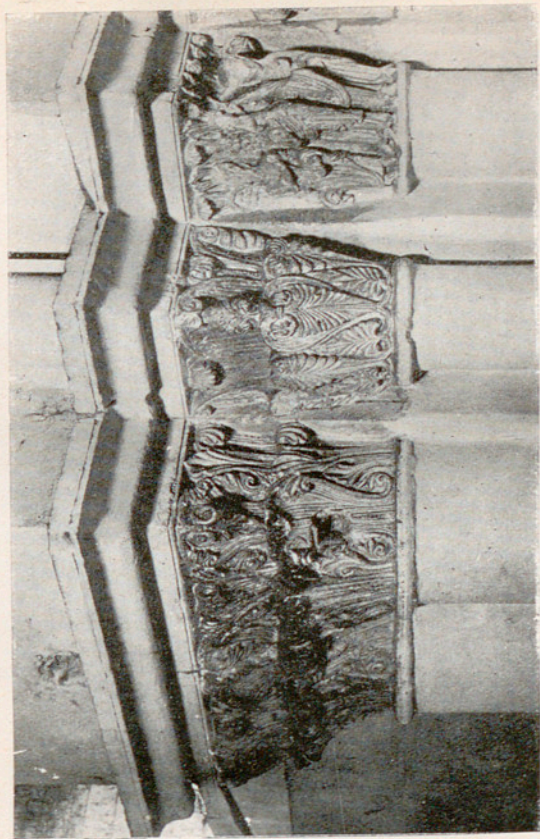
Capella Major.—Està formada per l'absis romànic i el gros tram preabsidal, els quals atenyien, plegats, una fondària de prop de 20 metres per una amplada igual a la de la nau. Aquestes mides, notables en una obra romànica, forneixen un magnífic presbiteri apropiadíssim per al cerimonial pontifical i que hauria permès de col·locar-hi el cor, avançant l'altar cap al creuer, si l'intens sentit litúrgic que tingué el mestre De Coma l'haguessin també posseït els amobladors de l'església.

Aquesta capella principal restava tancada amb una reixa gòtica en el seu frontis, practicable en el centre i amb la part superior disposada per a col·locar-hi els ciris, o sia renovant l'antic cancell ⁽¹⁾ o rastrell.

Al fons, sota l'arc immediat a l'hemicicle absidal ⁽²⁾ o arc triomfal, hi havia l'altar ma-

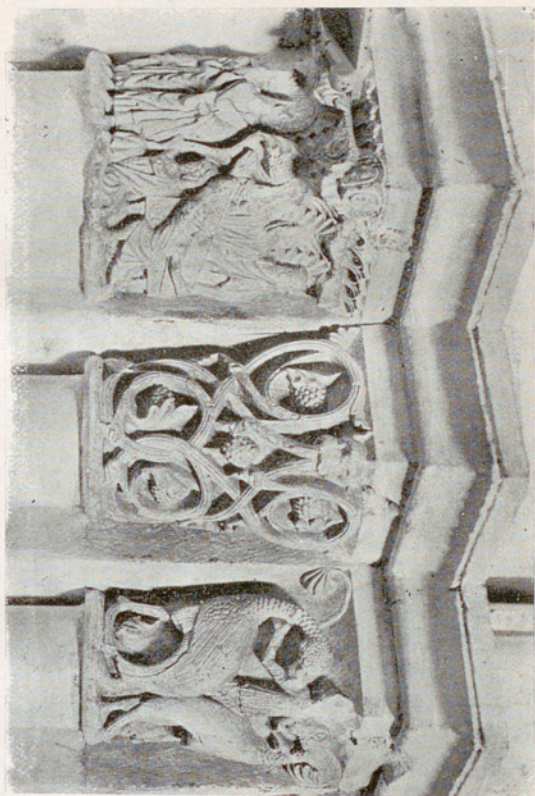
(1) Aquest nom s'ha transportat després per a indicar les cabines de fusteria col·locades darrera les portes dels temples per a evitar els corrents d'aire.

(2) Primitivament, l'arc triomfal era el que comunicava la nau amb el creuer (com a Sant Pau Extramurs, de Roma); després fou el que unia el creuer amb l'absis; i des que hom tras-

CAPITELS FLORALS AMB ACANT CLÀSSIC I ESCENA BÍBLICA

Cl. Combelles

CAPTELLS : RESURRECCIÓ DE L'ÀTZER. TIGES LLENGUADES. LLUITA DE L'HOMME AMB ELS VICIS

Gl. Combellas

jor, format per la mesa i el retaule, en el qual ja treballava B. Robió des de 1360 i que no va quedar llest fins a l'any 1380. La mesa era de marbre i jaspi i del tipus basilical mixte de sepulcre i taula; a cada costat, i un xic endavant, hi havia les columnetes capçades amb una figura, disposades per a sostenir les barres de les cortines litúrgiques. El retaule era de marbre i alabastre esculpits; la figuració central era la de l'Assumpció, i al seu volt hi havia compartiments amb escenes de la vida, passió, mort, resurrecció i ascensió de Crist, i la Pentecosta. De tots ells només són conservats, al Museu provincial, els relleus del Davallament i de la Pentecosta i unes figuretes soltes probablement complementàries de la Crucifixió; i uns fragments al Museu Diocesà. Els compartiments de la pradella i els immediats eren més arcaïtzants i molt millors que els altres; el Descendiment del Paràclit pertany als primers i el Davallament de la Creu als segons. Un guardapols amb copiosa ornamentació floral, a la manera del que té el retaule taragoní de Pere Joan, emmarcava el retaule

Il·ludà el cor de l'absis a la nau, l'arc triomfal ha estat immediat a la volta absidal.

lleidatà. Es curiós observar l'extraordinària semblança que el dit relleu de la Pentecosta té amb els de l'esmentat altar de la Catedral de Tarragona.

Darrera l'altar major hi havia l'altaret dedicat a Santa Anna, consagrat en 1284 pel bisbe Guillem Bernat de Fluvià. L'erigí el degà Arnau de Vernet, qui es féu soterrar a la vora. L'altar fou autoritzat pel Capítol en 1281, i tot seguit pel prelat ⁽¹⁾. En el tram preabsidal, o presbiteri, s'obre, al costat de l'evangeli, la porta de la sa-

Escut d'A. de Vernet

(1) Així ho confirmen les làpides que hom va posar a la paret de la capella. La de Vernet té una bonica orla amb escudets, en els quals hi ha esculpit un petit vern :

ANNO DNI. M. CC. LXXX. IIII. DECIMO KAL. NOVEMBRIS CONSECRATUM
FUIT HOC ALTARE A DNO G.^o B.^o EPO. ILN.

ANNO DNI. M. CC. LXXX. II. A DE VERNETO PUS. DECANUS ILERDEN.
DE VOLUNTATE DNI. EPI. ET CAPITULI ILERDEN. EDIFICAVIT HANC CAP-
PELLAM ET ALTARE AD HONOREM BEATÆ ANNÆE, ET CONSTITUIT IN
EADEM DUOS PRESBITERATOS, FESTUM DUPLEX, OBIT DICTUS DE-
CANUS ANNO DNI. M. CCC NONO VJ IDUS DECEMBRIS, CUIUS AIA. RE-
QUIESCAT IN FACE.

Suprimim la llarga part central de la inscripció, que enumera les deixes per al culte de la capella i per als pobres, car no interessaven al nostre objecte.

gristia; i damunt la imposta d'arrencament de les voltes hi ha encara el bastidor que aguantava el carillon per a tocar al començament del *Gloria in excelsis*. Al costat de l'epístola, tocant al pilar d'entrada al presbiteri i enfront de la porta d'ingrés a la sagristia, hi ha la rica sepultura del conseller regi i ardiaca major Berenguer de Barutell, gran defensor dels drets de l'Església; aquesta qualitat li creà molts enemics, qui el feren apunyalat, i ell morí al cap de poc, a conseqüència de les ferides rebudes.

Aquesta esplèndida tomba és de les darreries del gòtic, feta en bella calissa compacta, dintre un gran nínxol enfondit en el mur i tancat lateralment per dos pilars de secció poligonal, preparats per a sostenir unes estatuetses, i superiorment amb un arc apuntat, enriquit amb un guardapols canopial, amb fullasses rampants i panotxa cruciforme d'acabament al damunt, i ple d'una bella broderia floral dins la motllura en cavet. El sarcòfag és de frontis rectangular i està dividit en tres compartiments: el central, llis, disposat per a la inscripció; els

Escut de Barutell

laterals, amb l'escut de bastardia, format per la senzilla barra (tira diagonal llisa que va d'extrem superior esquerre a dreta i de menys d' $1\frac{1}{3}$ de l'ample de l'escut) i ampulosament emmarcat amb afilegrats lobulaments de molt relleu. Damunt la tapa del sepulcre hi ha l'estàtua jacent de Berenguer, orientada de cara a l'altar major. Es una figura correctíssimament feta, que té un fons molt adequat, format pel drap mortuori aixecat per tres àngels; sobre aquest fons hi ha el fris de l'enterrament, les figures constituint grups ben distribuïts, totes amb els caps romputs. Tot plegat queda coronat per una filera de dosserets a nivell de l'arrencaament de l'arc, no molt reeixits i acabats en cinc fletxes, que omplen el timpà menys enfondit del nínxol.

Sagristia i capella de les Neus.—L'absidiola adjunta a l'absis en el costat de l'evangelí, fou disposada per a sagristia, deixant l'exterior íntegrament romànic i dividint l'interior amb un pis per tal de doblar l'espai útil. El sostre és sostingut per una volta d'arestons molt rebaixada, que recolza en extravagants permòdols tòrics; el baix comunica amb el pis per mitjà d'una elegant escala,

del tipus gòtic català més estricte. Aquesta sagristia comunica amb el presbiteri per mitjà d'una porta, ja esmentada, oberta vora el pilar del creuer; és d'arc deprimit (o sia amb el tros superior recte), d'una motlluració desordenada i coberta amb un guardapols de gust molt dubtós. Aqueixa porta, d'un gòtic francament decadent, no és la corresponent a les obres d'adaptació de la sagristia, que són de començaments del segle XIV; degué substituir a la primera, perquè aquesta potser era massa senzilla o provisional, o, més versemblantment, per amor d'haver estat deteriorada pel foc que es calà a la sagristia a darreries del segle XV, cremant gran nombre de teixits, creus i joies, evaluats en més de cent mil florins en el Dietari de la ciutat.

No fou utilitzada per a sagristia tota la fondària de l'absidiola, sinó que hom en deixà fora els pilars i l'arc d'obertura en el creuer, i així conservaren l'harmonia de les arcuacions de paret de la nau transversal, bo i fent menys enyoradissa l'absidiola amagada. Aquest espai lliure de l'embocadura fou emprat com a capella, i hom hi col·locà l'altar de la Mare de Déu de les Neus, sense posar-hi cap additament gòtic.

Capella de la Purificació.—L'absidiola extrema del braç nord, o sia el del costat de la sagristia i capella de les Neus suara esmentades, s'enrunà amb motiu de l'explosió del polvorí esdevinguda a començaments del segle XIX; aquesta explosió produí una commoció tan forta que enderrocà una part importantíssima del palau reial de l'Açuda i tota la part alta de la torre d'escala del costat nordoest del creuer.

La dita absidiola fou de les primeres a ésser transformada en capella particular; se'n captingué la noble família lleidatana dels Gralla, que la dedicà a la Mare de Déu de la Candelera. Fou Bernat de Gralla qui l'erigí, fundant-hi un benifet titulat «de la Purificació de la Verge». No fa molt de temps que encara es distingia a terra el contorn exterior del mur de l'absidiola amb les mides absolutament ajustades a la llei de disminució dels absis; se'n conserva un tros d'arrencaament de les voltes i l'arc del frontispici, els quals demostren que l'estil d'aquesta capella fou un gòtic primerenc.

Entre la capella de Gralla i la veïna de Santa Maria de les Neus el prelat Gombau de Camporrells manà obrir una sepultura, a bona alçada del paviment, per a traslla-

dar-hi les despulles mortals del seu antecessor i mestre, el bisbe Guillem Peres de Ravitats, consagrador de la mesquita de l'Açuda. Gombau volgué ésser sepultat al costat d'aquest.

D'aquestes dues tombes no hem pogut veure vestigis ni al lloc d'emplaçament ni als museus de la ciutat, però ens han restat les inscripcions que hi havia, i sabem que la primera tenia a més de la làpida, una estàtua jacent i el fris de la processó funerària ⁽¹⁾ i que la segona només devia ésser una llosa commemorativa ⁽²⁾.

Capella de Sant Pere.—L'absidiola del costat mitjorn, adjunta a l'absis, fou transformada en capella, per la família Montcada, a principis del segle XIV; hom la dedicà a Sant Pere. Es molt probable que l'absidiola

(1) La inscripció deia: HIC JACET BTUS. GUILLERM. PETRI PRIMUS ILLERDE ANTISTES QUI SUB RAYMUNDO GLORIOSO COMITE BARCHINONE ECLESIAM ILLERDENS. RITUI PAGANORUM DIU SUBJECTAM DEI AUXILIO. LIBERAVIT ET EAM CULTUI RELIGIONIS XPIANE DEDICAVIT. ET. VIT AD DEUM XVJ KALS. JANUARIJ ANNO DOMINI M. CLXXVIJ QUI SEDIT ANNIS XXVIJ MENSE UNUM. DIEBUS SEPTM.

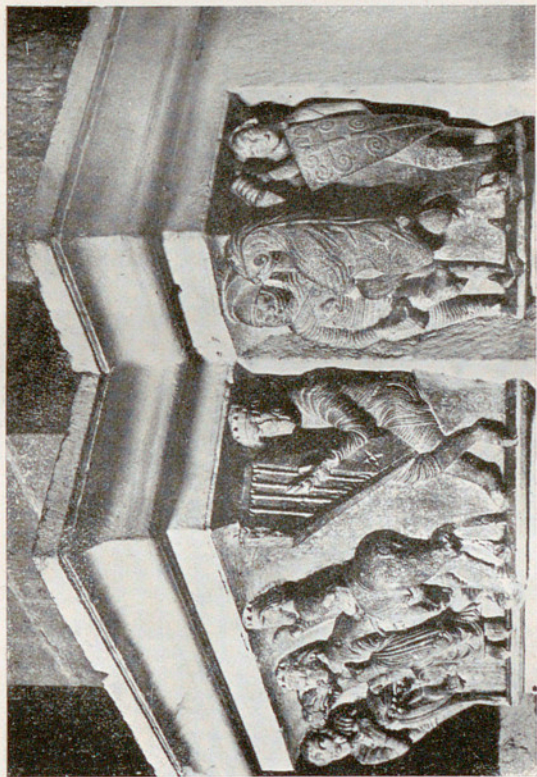
(2) Heus ací el text que hom llegia en aquesta llosa: HIC JACET ILLERDENS PRÆSUL OPTIMUS REVERENDUS PATER DOMINUS GOMBALDUS DE CAMPORRELLS TERTIUS EPQS. ILLERDENS. QUI DIEM SUUM CLAUSIT EXTREMUM X KAL. MADIJ ANNO DOMN CÆE. INCARNATIONIS MILLESIMO DUCENTESIMO QUINTO.

romànica hagués estat així mateix dedicada al primer pontífex, car en el primer capitell del costat de l'evangeli, de l'arc de paret, hi ha el martiri d'aquest gloriós apòstol amb incisió del seu nom; en el segon capitell hi ha la barca del pescador galileu, i en els capitells de l'altra banda hi ha Sant Pere des-empresonat per l'àngel i el martiri (probablement) de Sant Pau, que sempre hom va commemorar ensems que el del cap de l'apostolat.

El frontis que s'obre en el creuer, té uns bells pilars quadrats que fan de peanyes de dues figures ⁽¹⁾, dels dorsers de les quals arrenca un arc apuntat, bellament motllurat i amb l'escut damunt.

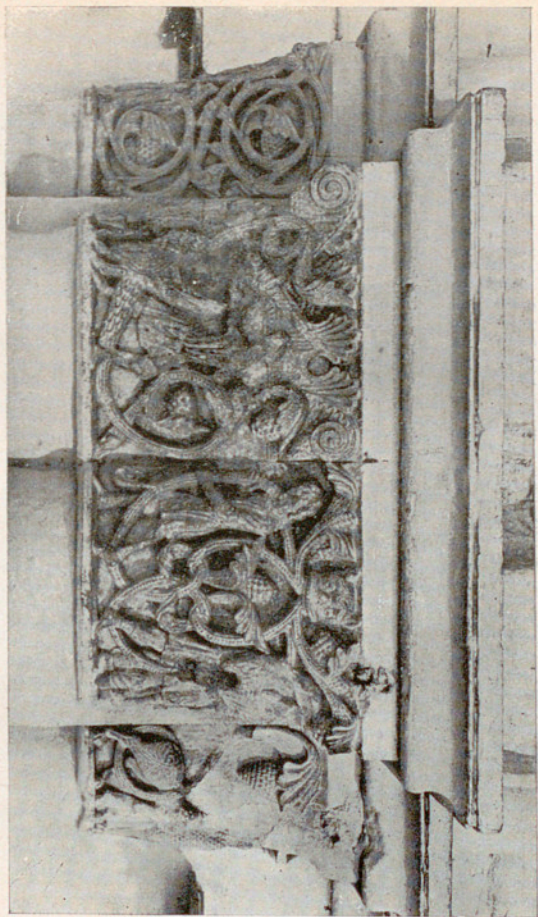
Aquesta capella consta d'un espaiós tram que precedeix el tram absidal, format per cinc cares amb finestrals i dos sense, d'enllaç amb l'anterior. El tram pre-absidal té un gros nínxol a cada costat, formant una mena de creueret rudimentari; en aquests nínxols hi devia haver els altars secundaris de Sant Pau i Sant Joan, que els Montcada erigiren ultra del principal de Sant Pere.

(1) Probablement, les figures que hi devia haver serien dels apòstols Sant Pere i Sant Pau, ja que litúrgicament van sempre junts.

CAPITELLS: VIDA DE DAVID. CACERA DE L'OS

Cl. Combelles

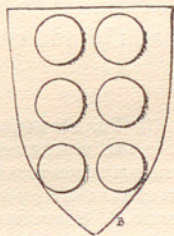

CAPITELS TÍPICS D'INFLUÈNCIA TOLOSANA

Cl. Combelles

El tram preabsidal és cobert amb una volta de creueria enriquida amb arcs tercers que formen un conjunt estel·lat amb cinc claus pomposament decorades. El tram absidal té, en la clau, a Jesús venerat per un bisbe, potser en record de Guillem de Montcada, el que consagrà la catedral; sos finestrals són una meravella de bon gust per la forma poc apuntada dels arcs, molt aixecats sobre els capitells, i per la bona distribució dels calats trilobulats i tetralobulats, adés alternats, adés agençats en círcol, acabant amb un doble apuntat sostingut per un esveltísim pilaret travat amb travessers. Damunt de cada finestra hi ha un delicat pinyó amb fulles rampants, marcant la cimera terminal i lligant molt bé els contraforts. Els robustos contraforts d'entre els finestrals són desgruixats amb molt d'enginy i acaben amb un mig sisavat corbat, on hom va posar, aparellat graciosament, l'escut dels sis pans.

Aquesta capella contenia els sepulcres del prelat Guillem i del degà Guillem Ramon. N'ha restat solament la làpida funerària del dar-

Escut dels Montcada

rer ⁽¹⁾. S'ha conservat un fragment de la tomba gòtica d'Ot i la seva esposa, que tenien les efígies en la tapa, ell amb indumentària de cavaller i ella vestida de gran senyora amb l'escut nobiliari com ornament de les vestimentes i amb els llebrers ajeguts submisament sota llurs peus. A cada banda hi havia esculpit un airós genet amb el cavall engualdrapat, sense mancar-hi l'escut de família. En el fons hi havia la consabuda comitiva funerària, amb la particularitat d'ésser desdoblada : el bisbe, capítol i seguici de cavallers a una banda i a l'altra la corrua de dames severament abillades.

També hi ha el fastuós sepulcre plateresc de marbre blanc, que Gastó féu construir per als seus pares Francesc i Lucrècia, marquesos d'Aitona i descendents dels Montcada, morts en 1594 i 1605. El sarcòfag és suntuosíssim; té les inscripcions al centre, i a cada banda escuts coronats, compostos amb

(1) Porta la següent inscripció : ANNO A NATIVITATE DNI. M. CCC. LXX. VI DIE XXIII MENSIS JANUARI OBIIT NOBILIS DNUS. G.S RAYMUNDUS DE MONTECATENO DECANUS ILLERDENS. SEPULTUS Q. EST HIC IN CAPELLA SCTI JOHANNIS, ET PRO UNO BENEFICIATO ET PRO ANIVERSARIO..... Segueixen les ordenacions testamentàries per al culte amb les deixes per a subvenir-les i la institució d'una capellania.

les quatre barres i els pans, en oposats quarters, alternats amb lleons trepadors i amb escacats.

Si bellíssima és aquesta capella i molt interessants els sarcòfags que contenia, sos tres altars eren notabilíssims, puix que, segons el contracte, datat en juny de 1341, el de Sant Pere, que era el principal, constava de deu peces pintades per Ferrer Bassa ⁽¹⁾, i els de Sant Pau i Sant Joan, de quatre plafons cadascun, deguts també a aquell gran pintor quatrecentista. D'aquestes valuoses pintures res no hem pogut esbrinar. L'altar barroc de Sant Pere, de la seu nova de Lleida, és tingut per provinent de la capella Montcada de la vella catedral; però això només és admissible pel que acabem d'esmentar, en el cas que aquest altar renaixentista hagués substituït al primitiu altar gòtic de Sant Pere, car de totes maneres és innegable que el dit altar barroc és anterior a l'època de construcció de la catedral novoclàssica.

(1) Segons és indicat en la memòria *Notas de algunos artistas catalanes inéditos*, presentada per L. Puiggari, arxiver municipal de Barcelona, a l'Acadèmia de Bones Lletres l'any 1871.

Capella de la Concepció.—L'absidiola del costat de l'anterior, és a dir l'extrema del braç mitjorn del creuer es transmutà durant el segon terç del segle XIV en capella dels Colom. La féu erigir el bisbe Ferrer de Colom, parent pròxim del descobridor d'Amèrica ⁽¹⁾, conseller reial i familiar de l'infant Alfons, comte d'Urgell; la dedicà a la Concepció de Maria, fundà un benifet amb aquest mateix títol, i hi afegí, ultra l'altar principal, els secundaris de la Purificació i de Sant Miquel.

Consta d'un tram rectangular poc profund precedint el tram absidal; el primer és cobert amb una volta senzilla d'arestons i el segon — amb una volta arestonada radialment per a seguir el contorn pentagonal posterior i els dos costats paral·lels d'enllaç. Aquestes voltes absidals tenen la particularitat d'ésser inflades per tenir els arcs parietals de mig punt, en lloc d'apuntats. La clau absidal té l'Anunciació i la del tram preabsidal la Verge amb l'Infant, voltada d'àngels; entre aquestes hi ha una clau més petita, corresponent a l'arc de separació dels dos trams i

(1) Segons les investigacions recents del docte historiador peruà Lluís Ulloa.

que està empastada. Els arestons s'aguanten damunt d'uns culs de llàntia atepèits excessivament de fullatges; tant la decoració motllural com l'ornamentació són mediocres, l'obra salvant-se solament gràcies a les bones proporcions del conjunt.

Els finestrals són similars als de la capella veïna de Sant Pere, però amb els calats molt menys elegants i les motllures més barroeres; els contraforts són de dalt a baix, d'igual secció, i acaben amb un tronc de piràmide, nua, de molt pobre efecte i rematada amb un dau; una motllureta horitzontal tanca els paraments, sense pinyons de cap mena; damunt de cadascuna de les obertures hi ha un petit escut de família, esculpit, amb el colomet plantat de perfil.

En aquesta capella hi ha la tomba del bisbe que la fundà, austerament decorada amb l'escut del colomet posat damunt d'un bàcul. No existeix cap inscripció corresponent a aquesta sepultura, ni tampoc l'estàtua jacent, però es conserva el fris de clergues i frares que constitueixen l'acompanyament

Escut de F. de Colom

de la fúnebre cerimònia, hàbilment disposat sota un afilerament de dosserets; tot plegat molt més ben esculpit que la capella.

Entre aquesta capella de Colom i la de Montcada hi havia, adossat al mig pilar mural el sarcòfag del francès Esteve de Mulceu, familiar del papa i degà del Capítol catedral de Bourges, el qual regentà la diòcesi de Lleida de 1349 a 1361, en què morí ⁽¹⁾.

Capelles no absidals del creuer. — Hem considerat en grup a part les anteriors capelles, tot i que s'obrin en el creuer, perquè essent substitució de les absidioles romàniques i harmonitzant amb el conjunt del temple, són especialment remarcables per raó de llur estructura i de llur gran superioritat sobre les restants capelles del creuer, les quals són simples aprofitaments dels buits que queden o s'obren entre els membres resistents de construcció suplementats o no amb cossos rectangulars afegits. Parlarem primer de les del tram nord del creuer.

(1) La inscripció funerària d'aquesta sepultura diu : AN. DNI. M. CCC LXI (?) MENSE MADIJ OBIIT ET HIC JACET RDUS. IN XPTO. PATER DNUS. STEPHANUS DEI GRA. ILLERDENS EPUS. QUI DIMISSIT C SOLIDOS CENSUALES PRO QUODAM ANNIVERSARIO ANNUATIM IN DCTA. SEDE CELEBRANDO, CUIUS AIA. REQUIESCAT IN PACE. AMEN.

Capelles de Sant Miquel i Santa Maria Magdalena. — Estan situades, respectivament, als costats de llevant i ponent de la Porta de Sant Berenguer, o del nord del creuer, i aprofiten els espais compresos entre els característics espatllers interiors de la porta i els murs laterals del creuer. Són, per tant, capelles de planta rectangular, i cobertes amb voltes llises, de canó seguit, de perfil apuntat i sense cap motlluració en els frontis.

En la capella de Sant Miquel el canonge Joan de Peralta fundà un benifet a darreries del segle xiv. També era coneguda amb el nom de capella de Santa Marta.

La de Santa Maria Magdalena fou dotada a expenses de l'ardiacà ribagorçà Pere de Torrefeta, que morí en 1304, segons inscripció de làpida commemorativa que hom hi col·locà. Posteriorment, aquesta capella tingué el nom popular de Meca.

Entre la capella de Sant Miquel i l'absidal de Gralla, o sia en el pany de paret de vora l'angle nordest del creuer, hi havia, a uns tres metres escassos per sobre el paviment, el sarcòfag del canonge Berenguer de Peralta ⁽¹⁾, que morí en 1256, essent bisbe electe

(1) En aquest sarcòfag llegim : ANNO DNI. MCCL SEXTO VI NO-

de Lleida. Damunt del vas hi havia una imatge drete del bisbe, pintada al fresc sobre el mur, emmarcada amb un guardapols de pedra motllurat, que s'adosserava superiorment portant tres escuts llisos. Cap vestigi no hem pogut trobar d'aquesta original sepultura.

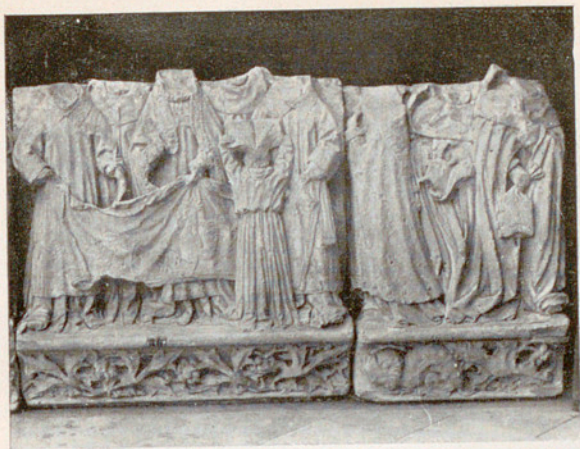
Aquest virtuós clergue morí amb fama de santedat, la qual fou afermada per la piadosa tradició d'haver eixit molta de sang del sarcòfag quan un prelat que visità la Catedral, el va obrir per venerar les despulles mortals que contenia. El poble tenia Berenguer de Peralta per sant per les altes virtuts que l'ornaren mentre visqué, i el Capítol l'honorava així mateix i instituí la pràctica de fer incensar la tomba del diaca després d'aromat l'altar major, i que les processons capitulars es deturessin reverencialment davant la dita sepultura llegint alguna oració o cantant alguna antifona de la litúrgia del dia.

El veïnatge del sarcòfag d'aquest venerat bisbe motivà que l'entrada testera nord del creuer fos anomenada Porta de Sant Berenguer.

NAS OCTOBRIS TRANSITUS VENERABILIS PATRIS DNI. BERENGARII DE
PERALTE HUIUS SACRO ST.Æ SEDIR ELECTI.

FRAGMENT DEL RETAULE DE L'ALTAR MAJOR : LA PENTECOST ÈS

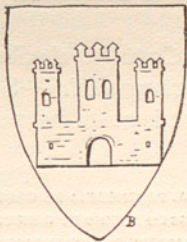
FRIS DE L'ENTERRAMENT DE LA TOMBA GALLART (PART CENTRAL)

DAVANTER ARCAITZANT D'UN SARCÔFAG DEL CLAUSTRE

Capella de Tot-Sants.—Enfront de l'urna sepulcral acabada d'anotar s'obre en la cara ponent del creuer i vora la capelleta de Santa Maria Magdalena, l'espaiosa capella dedicada a Tots els Sants, impressionant per la seva simplicitat malgrat ses bones dimensions. Es de planta rectangular, gairebé quadrada, i està coberta amb volta de canó seguit de secció apuntada; al fons hi ha l'única finestra d'il·luminació, que és d'arc molt apuntat i amb una crua esqueixada en xamfrà sense motlluració de cap mena.

Estava rublerta d'inscripcions funeràries d'un gran valor arqueològic. La majoria es troben encara en son lloc, plenes de capes de calç; d'altres traslladades al Museu provincial; les més curioses de les no desplaçades són la de Berenguera de

Escut dels Castellolí

Castellolí (1326) amb escuts als angles d'un castell i un grif alternats ⁽¹⁾, i la del canonge Ramon Sanzi (1285), que entre les insígnies

(1) La inscripció de la pedra funerària de Berenguera de Castellolí és la següent: ANNO DNI. M. CCC XXVI OBIT VENERABILIS

capitulars té intercalades una au, una campana i una torre (1).

CAPELLES DEL TRAM MIGJORN DEL CREUER

Capelleta de Sant Salvador.—Entre la capella absidal de Colom i el mur tester del creuer s'obre en el gruix de paret la minúscula capella de Sant Salvador; és de planta rectangular, molt poc fonda i coberta amb una volta apuntada cilíndrica sense decoració ni molt menys ornamentació.

Capelles de Santa Agnès i de Sant Joan Evangelista.—Són les situades en els costats est i oest, respectivament, de la Porta de

DNA. BERENGARIA DE CASTRO AVLINO, UXOR MAYMONI QUONDAM DE CASTRO AULINO ET CONSTITUIT UNAM CAPELLANIAM PERPETUO IN SEDE ILERDENSI CELEBRANDAM. CUI CAPELLANIE ASIGNAVIT CC SOL. JACCENSIVM VEL PLUS, ET XXX SOL. JACCENSIVM PER ANIVERSARIUM, CUIUS ANIMA REQUIESCAT IN PACE.

(1) La làpida de Ramon Sanzi té la següent epigrafi: ANNO DOMINI MCCLXXXV OBIIT RAIMUNDUS SANCIVS CANONICVS ET LEVITA ILERDENSIS QUI CONSTITUIT TRES CAPELLANIAS CCCC ET X SOL. IN P. PTUUM, ET DUPLEX XL. SOL. ET XV SOL. PRO UNA LAMPADAE QUE ARDEAT NOCTE AC DIE ET PRO ANNIVERSARIO L SOL. JACCEN. REQUIESCAT IN PACE AMEN. CONSECRATUM EST HOC ALTARE IN HONORE... A DNO. G. DE FLUVIANO EP. ILLERD. AN DOMINI M. CC. LXXX. V... K. NOVBRIS.

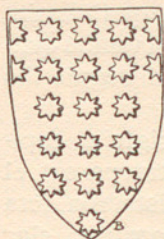
l'Anunciata, aprofitant els buids que ocasionen els contraforts interiors. Són també quadrangulars i cobertes amb canó seguit llis en punta d'ametlla.

La de Santa Agnès la féu erigir el capítular Bernat de Fontdemans, traspassat el 1311. La de Sant Joan Evangelista fou feta construir per un canonge, de nom poc clar en l'epigrafià conservada, mort en 1277; després hi fundà dos benifets Pere de Rocamora, beneficiat, que morí en 1392.

Capelles de la Conversió de Sant Pau i de Santa Llúcia.—Són fetes aprofitant el gruix del mur lateral ponent del creuer. Es troben, doncs, respectivament enfront de les capelles de Sant Salvador i de Colom.

La de la Conversió de Sant Pau apòstol, també anomenada de Carulla, és de planta gairebé quadrada i coberta simplement amb volta apuntada cilíndrica; en una làpida que hi ha encastada és commemorat el prevere Francesc Sa Calçada que hi instituí una capellania en 1370, i també, en altra inscripció, l'ardiaca Ramon de Montanyana, mort en 1319.

A la capella de Santa Llúcia va fundar un benifet el beneficiat Cases, segons pedra que

Escut dels Clariana

recordava son traspàs, però no es tenen dades de son fundador. Aquest devia ésser un personatge important, car per a construir aquesta capella que forma un entrant en la de Requesens, calgué inutilitzar la part baixa de l'escala sud, d'accés a les cobertes; en la part superior del frontis hi ha dos allargats escuts en relleu molt sortit, amb quinze estels sencers, de vuit puntes, i quatre mitjos estels que podrien ésser dels Clariana. Es coberta amb una ben traçada volta de delicats arestons que es prolonguen fins a terra en prims pilarets adossats, i té dues elegants credences.

CAPELLES DEL COL·LATERAL DE L'EPÍSTOLA

Hem vist que aquest col·lateral consta de tres trams i que en el central s'obre la Porta dels Fillols. Aquest portal té les dues corresponents capelletes; al tram entre el creuer i la porta trobem la més esplèndida de la catedral, que és la capella de l'Epifania i la re-

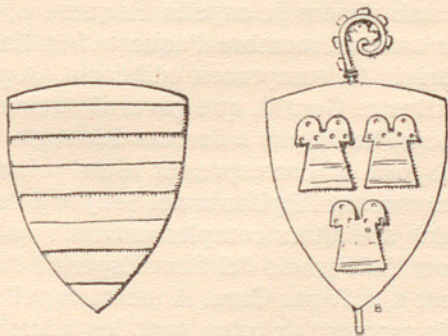
duïda capella dedicada a Sant Tomàs; al tram situat entre la porta principal d'entrada al col·lateral i la dels Fillols hi ha la probablement dedicada a Sant Joan Batista, i, darrera seu l'equilibrada capella de Jesús, que resta incomunicada amb la seu i té la seva única porta a la placeta de la Porta dels Fillols.

La capelleta de Sant Tomàs, poc important, és del tipus simple de planta rectangular coberta amb volta apuntada; posseïa, ultra l'altar del titular, un altaret dedicat a Sant Blai, la devoció al qual sempre ha estat estesa entre el poble de Lleida.

Capella de l'Epifania.—Més coneguda encara amb el nom de capella Requesens, per haver estat un membre d'aquesta família qui féu erigir la sumptuosa edificació. Aquest fou l'illustre Gerald, que governà sàviament la diòcesi lleidatana a darrers del segle xiv. Hi disposà el corresponent altar principal commemorant l'Epifania del Senyor i l'enriquí amb dos altars complementaris : un posat sota l'advocació del Sant Esperit i l'altre dedicat a la Santa Creu. Aquesta capella és la més espaiosa de totes, tant les adossades com les de les absidioles, i consta d'un tram

preabsidal un xic reduït d'amplada pel sortint de la capella de Santa Llúcia i cobert amb una volta normal d'arestons, i del tram absidal de cinc costats més els dos d'enllaç; els finestrals són geminats i amb travessers de reforç, els calats dels timpanells essent finíssims de traçat i motlluratge; els contraforts entre els finestrals són de paraments poc variats de plans, però ben decorats, amb arcs cecs lobulats i amb els escuts de família.

Els arestons de les voltes són elegantíssims de secció i ornamentats luxosament, amb figuretes sota dossers intercalades entre escuts alterns de quatre faixes horitzontals i de tres cotes, aquests orlats i tots amb

Escuts dels Requesens

marcs calats finíssims; els dits arestons re-
posen damunt d'opulents permòdols, amb re-
presentacions florals i figurades. Les claus
d'aquestes voltes són formosíssimes. A la del
tram preabsidal hi ha l'escut de les tres co-
tes, atravesat pel bàcul simbòlic del funda-
dor; la claueta de l'arc triomfal té l'escut de
les quatre faixes; i a la clau absidal hom veu
el bisbe als peus de la verge Maria. Totes
tres claus estan festonejades amb rics lòbuls
a tot el llur volt.

Aquesta capella és un dels pocs casos de
gòtic florit en què l'exuberància ornamental
no ofega gens l'estructuració; i això ho deu
a la sensibilitat amb què està executada i a
l'equilibri amb què està repartida.

Aquesta capella posseeix una sagristieta
la porta de la qual és un típic exemplar d'o-
bertura gòtica a base d'arc de mig punt, be-
llament desgruixada i amb un bonic guar-
dapols. La construcció és completada per
una regular cripta destinada a enterraments,
que constitueix una veritable capella subter-
rània dedicada a la Nativitat de Maria. Hom
hi davalla per una escala que s'obre davant
la Porta dels Fillols, just adossada al basa-
ment de la capella superior.

Hom cregué, equivocadament, que aques-

ta cripta havia estat destinada a panteó episcopal, o a carner capitular, però els seus detalls heràldics mostren clarament que pertany exclusivament als Requesens; i, no gens menys, la seva situació sota una capella particular i el seu ingrés a l'exterior del temple foren impropis si aquesta capella hagués tingut de servir per a la comunitat capitular i els seus caps.

Per bé que existís aquesta cripta, al mur de l'epístola de la capella de l'Epifania fou erigit un treballat mausoleu de gòtic decadent que guarda les despulles d'alguns membres de la nobilíssima família Requesens, entre ells el fundador de la capella i el comte Lluís, que fou governador de Catalunya i morí a primeries del xvi^{en} segle.

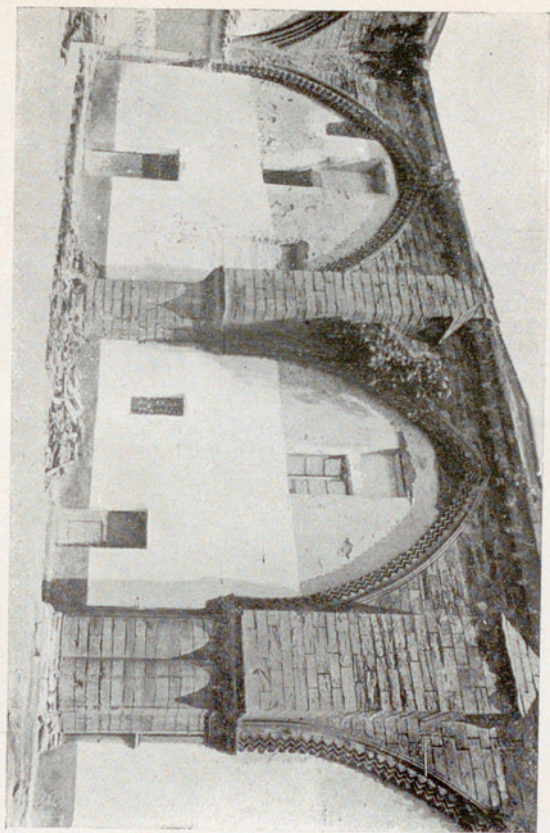
Capelles de Sant Nicolau i dels Sants Apòstols Simó i Judes.—Estan col·locades aprofitant els buids que hi ha entre els espallers de la Porta dels Fillols i els pilars adossats del tram del mig del col·lateral de l'epístola. Per bé que no disposem de dades documentals suficients per a fixar amb certesa absoluta la situació d'aquestes capelles, assignem la del costat ponent de la porta com dedicada als sants Simó i Judes perquè

PEDRA FUNERÀRIA DE G. CASSOLA

MÈNSULES DE LA FAÇANA SUD DE LA NAU

CLAUSTRÉ : ALA LLEVANT ADOSSADA AL TEMPLE

CL. C. Exc. de Cat.

té a cada muntant del frontis un dosser i una peanya de començaments del segle xiv, delicadíssimament esculpits; no és aventurat suposar que aquests fossin destinats a contenir les estàtues dels dits apòstols. Per exclusió, l'altra capella és la que devia estar dedicada a Sant Nicolau. Totes dues són del tipus senzill tantes voltes descrit, i de mides mitjanes.

Capella de Sant Joan Batista.—D'entre les capelles d'advocació dubtosa dels trams central i primer del collateral de l'epístola, suposem que la més gran, és a dir la que s'obre en el tram primer, fou dedicada a Sant Joan Batista per les següents raons. En primer lloc, el portallibres i credença, de vora la Porta de les Fonts, destinats a complement de la pica baptismal, són d'un gòtic d'acaballes del segle xiv i principis del xv, i, per tant, de després del temps en què el Consell general de la ciutat demanà l'abolició de l'exclusivitat d'administració dels sacraments del batisme i matrimoni que hom havia concedit a la catedral per augmentar l'afluència de fidels; en conseqüència, és lògic admetre que la pica baptismal fou instal·lada vora la porta principal d'entrada, al

collateral de l'evangeli, quan el nombre dels batejats a la catedral va minvar ràpidament. En segon lloc, el nom de porta dels Fillols, clara al·lusió referent al Batisme, indica que prop d'aquesta hom devia administrar tal sagrament abans del trasllat de la pica, és a dir, durant el temps de la gran afluència de neòfits a la catedral. Finalment, aquesta capella és també de finals del segle XIV, i el signe heràldic d'un pi amb tres i cinc arrels indica que una família noble (potser Pinell) se l'aproprià en el dit temps i la féu reconstruir; però, això hauria estat impossible si no hagués substituït una capella anterior prou important per a privar l'accés des de la seu a la capella de Jesús, propietat dels Ses Comes; i com no és versemblant que fos una capella pertanyent a una altra casa nobiliària, creiem que amb raó es pot pensar que fou capella baptismal, molt més tenint en compte que és la més espaiosa de les d'advocació no fixable documentalment (i encara ho havia d'ésser més abans de la reconstrucció, com es dedueix de l'estudi dels gruixos) i per tant la més apropiada per als bateigs en sèrie, que els dies d'aglomeració es devien presentar per raó de l'exclusivitat alludida.

La capella, en sa forma actual, és quadrada entre murs de gruix anormal, i coberta amb una bonica volta estrellada d'arestons, és a dir, amb diagonals i tercerons donant lloc a cinc claus; a la clau major o central hi ha la Mare de Déu amb el Jesuset, i a les quatre menors l'escut del pi amb cinc arrels. Als culs de llàntia de sosteniment dels arestons i formers hi ha també l'escut del pi, amb tres arrels solament.

També hi ha dues elegants credences en nínxol, a alçada d'àmpit, col·locades una a cada mur lateral; l'un nínxol està clos superiorment amb un graciós arc canopial i l'altre amb un dintell.

Tant les claus com les credences són correctament esculturades damunt de bons traçats d'arc i motlures; cal tenir en compte que es tracta d'un gòtic de data avançada.

Capella de Jesús.—Està adossada a la capella de Sant Joan Batista i omple l'angle format pel col·lateral de l'epístola i el claustre. També s'anomena capella de Ses Comes, per raó d'haver estat fundada i consagrada ⁽¹⁾

(1) La pedra commemorativa de la consagració de la capella de Jesús diu : ANNO DOMINI M CCC XXX IIII HANC CAPELLAM IN-

pel bisbe lleidatà Arnau de Ses Comes, en 1330 ⁽¹⁾.

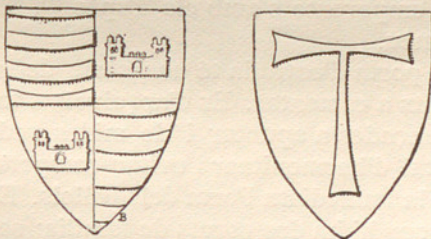
Consta d'un regular tram preabsidal, que té al costat de l'evangeli la porta d'ingrés, i d'un tram absidal de cinc costats sencers i dos mitjos costats de lligam d'aquests. En el corresponent al costat de l'epístola s'obre la portella de la sagristieta. El tram preabsidal és cobert amb una severa volta d'arestons, enèrgicament motllurats, sostinguts per quatre mènsules que porten esculpits els símbols dels evangelistes; al centre de la volta hi ha una clau amb la imatge, vigorosament esculpida, de l'Anyell de Déu en son pla i amb dos escuts heràldics en el gruix, hàbilment col·locats a l'angle obert dels arestons. Aquests escuts dels Ses Comes són quarterats, amb dues i tres faixes alternades amb un castell de dues torres i un torratxonet. També hi ha escuts d'aquesta família a les claus de tots els arcs formers, tant

CEPIT REVERENDUS IN XPO, PATER DOMINUS ARNALDUS, EXISTENS EPISCOPUS ILLERDÆ, ET EODEM ANNO TRANSLATUS AD ECCLESIAM TERRACONEM. PERFECIT ET APOSITIS MULTIS RELIQUIIS IN ALTARI AD HONOREM DOMINI NOSTRI JESU XPI, III NONAS JUNII EANDEM CONSECRAVIT DEDITQUE XL DIES INDULGENCIE OMNIBUS QUI EAM CAUSA REVERENCIE VISITAVERINT.

(1) En aquesta data el bisbe lleidatà Arnau de Ses Comes ja era promogut a l'arquebisbat de Tarragona.

de sobremurs com de damunt els finestrals. En la clau de la volta absidal hi ha Jesús, assegut, beneint amb la mà dreta i sostenint el Llibre de la Vida amb l'esquerra.

La porteta de la sagristia és molt notable perquè consta d'un dintell acusat amb discreta motlluració i guarnit amb tres escudets nobiliaris, sota un arc de descarregament, de mig punt, peraltat (cas raríssim) i decorat amb fines lobulacions que dissimulen la nuesa del timpanell.

Escuts del bisbe erector Ses Comes

En el mur de davant l'absis de la capella hi ha una finestra gòtica partida en dues pel pilaret derivat del calat ⁽¹⁾; a sota hi ha un rengle de cinc urnes ossuàries, de petites di-

(1) Aqueixa finestra és l'única que donava llum a la capella

mensions, sostingudes les tres centrals per figures humanes i d'àngel, i les extremes per caps de lleó i cartelles amb fulles. Les cares de les urnes porten els escuts dels Ses Comes, excepte un, que té una mola amb una creueta central. Aquestes urnes pressuposen l'existència d'un carner subterrani, segurament dins la mateixa construcció.

Les despulles del bisbe Arnau, de Pere i de Ramon de Ses Comes foren guardades en aquesta capella funerària tan exquisida; així mateix hi reposaren els cossos dels Ses Comes, emparentats amb els Espès ⁽¹⁾, Molins i Romeu.

La porta d'entrada té una sèrie de singularitats a esmentar. Es d'arquivoltes tot just començades a apuntar i de mides reduïdes per tal d'harmonitzar i evitar competències amb la immediata Porta dels Fillols. En els ronyons hi ha dos escuts de família; seguint aquest mateix lloable criteri està acabada

primitiva de Sant Joan Batista, car a la refeta posteriorment (que és la que ens ha arribat) no s'hi obre; això corrobora la hipòtesi feta sobre la capella baptismal que precedí aquesta.

(1) S'ha conservat el record de la tomba i epitafi de Joana d'Espès, notable per ésser redactat en català i llatí: BEATI MORTUI QUI IN DNO. MORIUNTUR. SEPULTURA DE LA NOBLE SENYORA JOANA DESPES LA QUAL FINA SOS GLORIOSOS DIES A IX DE FEBRER ANY M477 (?) CUIUS AIMA REQUIESCAT IN PACE. TU ES MEA SPES.

amb una cornisa gòtica sobre mènsules. Tot hi és tractat a la manera romànica, i, damunt, s'aixeca, entre els contraforts, un ardit arc de descarregament, apuntat, amb el timpà nu i enfonsat; està trasdossat amb un pinyó.

Els finestrals i contraforts són semblants de composició als de la capella Colom, però detallats amb vigorosa mestria.

CAPELLES DEL COL·LATERAL DE L'EVANGELI

Tenen més interès arqueològic que no artístic i no són disposades amb l'ordre i regularitat de les del col·lateral de l'epístola respecte els trams de la construcció romànica.

En el tram de vora el creuer hi ha la de Santa Petronella i la de l'Assumpta; en el tram central de la nau, a banda i banda d'una porta secundària d'entrada a la seu, hi ha les de Sant Erasme i Sant Vicenç; i, finalment, en el tram de façana hi ha els restos de la capella del Sagrament.

Capella de Santa Petronella.—És de les fetes sense cap cos afegit. Aprofitant el gruix del mur del col·lateral, s'encabeix entre aquest i la base de la torre d'escala nord;

per això és de mides molt reduïdes, de planta rectangular i coberta amb volta de canó seguit, de secció apuntada. La primitiva capella de Santa Petronella fou erigida pel canonge Pere de Valls en 1311 i estava ⁽¹⁾ situada a la boca de l'absidiola sud immediata al presbiteri, però en 1238 fou traslladada al lloc actual, a proposta i despesa d'Ot de Montcada, el qual per tal de complir la voluntat testamentària de son pare, Pere de Montcada, volgué aixecar una capella important, dedicada a Sant Pere, en la dita absidiola.

Tenien també culte en aquesta capella les santes Maria i Salomé i Sant Jaume.

Capella de l'Assumpta.—És de les primeres que hom va erigir, puix que fou construïda en 1220 i, per tant, simultàniament

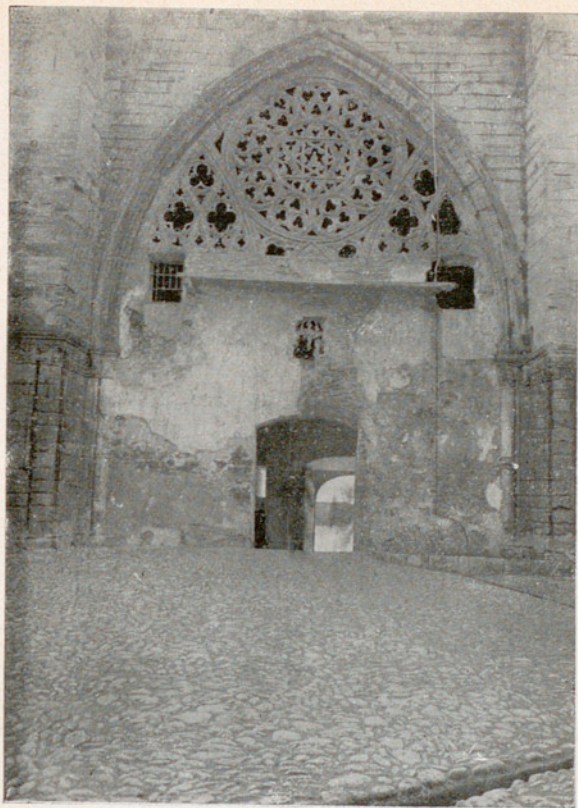
(1) La inscripció de la capella de Santa Petronella era així :
ANNO DNI. M.CCC.XI PDIE. NONS, APRIL OBII PS. DE VALLIBUS CANONIC.
ILERDEN. ET VICAR. ECL. TAMARITI QUI EDIFICAVIT HUC. CAPELLAM
SNT. PETRONILL. ET CONSTITUIT IN EADEM UNAM CAPELLANIAM DE
CL SOL. CELEBRANDAM : ET DIMISIT P. FESTO STÆ. PETRONILLÆ DU-
PLICI P. PTUO FACIENDO XL SOL. CENSUALES : ET P. ANNIVERSARIO SUO
XXX SOL. CENSUALES : ET DIMISIT X SOL. CENSUAL. P. XL PAUPERIBUS
REFICIEN DIS IN CLAUSTRO HUIUS SEDIS QUOLIBET ANNO TALI DIE Q.
DECESIT : ET OPI. EJUSDEM CLAUSTRI L SOL. AIA. QUIUS REQUIESCAT
IN PACE AMEN.

CAPITELLS DE GÒTIC AVANÇAT, DE L'ALA PONENT DEL CLAUSTRE

CLAUSTRE: CAPITELLS ARCAITZANTS D'UN CONTRAFORT DE L'ALA DE LLEVANT

CLAUSTRE : CALATS DE REPLENAMENT DE L'ALA PONENT

amb les parts mitges dels murs de la seu. La féu aixecar G. Cassola, segons una làpida ⁽¹⁾ interessantíssima, així pels dístics que conté com per un baix relleu d'una cassola allusiva al cognom de l'erector i que sosté un peix magistralment executat, el qual probablement és l'Ictus simbòlic.

Més tard aquesta capella passà a ésser propietat de la important família noble Gallart; no pas lluny de la seva entrada, en el tram immediat, hi ha el mausoleu de Berenguer de Gallart, que més avall descriurem. L'arc d'entrada té unes impostes mensuliformes notabilíssimes. La de la dreta, que té una figura humana agenollada, que està molt ben vista, porta en el parament una curiosa inscripció.

La planta d'aquesta capella és cruciforme, bé que irregularment; els braços de la creu estan coberts amb voltes cilíndriques de perfil apuntat, i el centre ho està amb una volta d'aresta, de clau petitíssima, amb el mono-

(1) Els rims hemistiquiats d'aquesta curiosa pedra sepulcral diuen :

CONDIDIT EXPENSIS PIIS GI CACEOLENSIS
HOC CUM CONTEMPTIS BIS DENIS MILLE DUCENTIS
ANNIS EXPLETIS : IN PRIMO SIDUBITETIS
CANONICUS VITA FUIT ISTINCH ATQUE LEVITA :
ETERNUM MUNUS CUI REDDAT TRINUS ET UNUS.

grama de Crist esculpit. Els arestons són de simple bordó arcaicament disposat i es sostenen per mitjà d'uns dobles permòdols. Els inferiors són llisos, de motlluració primitivista; els de sobre tenen mènsoles decorades amb figures zoològiques, entre les quals crida l'atenció una parella d'elefantets ben observats del natural.

Al fons del braç absidal de la capella hi ha un finestral exageradament apuntat, és a dir llanceolat; és un cas excepcional en els traçats d'aquesta catedral i dels seus annexes.

Capella de Sant Erasme.—És de planta rectangular allargada, coberta amb una simplicíssima volta d'arestons gruixudament bordonats, sostinguda per columnes adossades als recons, de diàmetre un xic menor que el dels bordons. Els capitells d'aquestes columnes són l'exemplar més primitiu d'escultura que hi ha a la seu: consten d'unes fulles planes primes, aplicades a la forma conoidal del nucli del capitell.

Hi ha, enfondida en el mur, una credença rectangular desproveïda de tota decoració. Al mur tester de la capella hi ha un òculus d'il·luminació sense lobulacions i amb prou feines motllurat.

Capella de Sant Vicenç.—Fou consagrada en 1285, segons es desprenia d'una pedra amb inscripció, avui perduda ⁽¹⁾. La fundà el canonge lleidatà Ramon de Montpeller. És d'igual disposició, i de mides i forma molt semblants, a la capella de Sant Erasme; els bordons dels arestons són triples i menys arcaïtzants que els d'aquella capella similar; en llur encreuament hi ha una claueta simple amb un agnus esculpit.

Té finestres laterals d'il·luminació, apuntades i decorades solament amb un xamfranat.

Entre les capelles de Sant Erasme i Sant Vicenç queda, exteriorment, un reduït carreronet que dóna a la porteta secundària d'ingrés a la catedral, la qual s'obre al mig del tram central del collateral. Aquesta porta no té cap interès artístic i sembla concebuda i executada amb desig de passar inadvertida. Damunt d'ella hi ha el sumptuós monument funerari de Berenguer de Gallart.

Aquesta luxosa tomba està situada a més de set mètres del trespol per disposició tes-

(1) El text d'aquesta inscripció era : ANNO. DNI. M.CC.LXXX.V. XV. KIS. OCTOBRI CONSEC RATUM EST HOC ALTARE. SCI. VICENTII ADNO. G. B. DE FLUVIANO DECIMO ILDEN. EPO.

Escut dels Gallart

tamentària, i forma un gros nínxol enfondit en el mur i emmarcat amb airosos pilarets pinaculats; dins d'aquest hi ha el sarcòfag amb dos escuts i al centre una làpida llisa sostinguda per dos angelets; damunt hi ha l'estàtua jacent de

consuetud, representant el noble difunt vestit de cavaller i amb els peus descansant sobre l'esquena del gos simbòlic de la submissió. Fa de fons elevat de l'estàtua el fris amb la comitiva de l'enterrament, al centre del qual hi ha els portadors del drap mortuori amb l'escut de família. Aquest fragment és ara al Museu provincial.

L'elevada situació del mausoleu dels Gallart, que arriba a entrellaçar-se amb el finestral del mur malgrat haver-lo reduït d'alçada, impossibilita un coronament complet, car tot i que hi foren fets uns delicats dosseters, hom no pogué dotar-los de les fletxes corresponents.

Capella del Santíssim Sagrament. — És l'única que hi ha en el tram de façana del col-

lateral de l'evangelí. És feta tot just a principis del segle XVIII. Consta de tres trams, alineats, dos extrems rectangulars coberts amb volta d'aresta, i un de central, quadrat, cobert amb petxines i cúpula: tot fet de maó tabicat damunt de murs amb un ordre àtic propi de l'estil novoclàssic llavors en boga, també de maó, molt ben deixat, i col·locat el conjunt sobre un basament petri finament motllurat. Hi ha, encara, una sagristia encaïda en l'angle entrant format pel fons de la capella de Sant Vicenç i el costat de la del Sagrament.

Actualment no es veuen més que els arrencaments de les voltes, puix que probablement foren derrocats a causa de l'explosió del polvorí instal·lat a l'Açuda, que ja hem esmentat.

CAPELLES OBERTES EN EL MUR DE LA FAÇANA PRINCIPAL

Al costat esquerre de la porta d'ingrés al col·lateral de l'epístola hi ha la capella de Santa Margarida, de reduïdes dimensions, planta quadrada i coberta en canó de punta d'ametlla; estava enriquida amb valuoses

pintures murals de darreries del segle *xiv*, que representaven la Crucifixió, en el mur de fons, i el Col·legi apostòlic, repartit entre els murs laterals, la resta essent tapissada amb un bonic estuc probablement de data posterior a les pintures. Darrerament aquesta interessant decoració ha estat sepul·lada pel casernari emblanquinat de calç.

A cada banda de la porta d'entrada a la nau, hi ha una capella de molt poca fondària i no gaire amplada, coberta amb volta apuntada de canó seguit; les parets són decorades amb un estuc de darreries del segle *xv* i començaments del *xvi* i de poca finor; probablement foren aquestes les capelles dedicades a Sant Marc i Santa Bàrbara.

SEPULCRES SEPARATS DE LES CAPELLES

Davant del pilar adossat al mur de façana que separa la nau del col·lateral de l'epístola, hi ha vestigis del sepulcre de Pastor, i en el pilar següent hi hagué la tomba del bisbe Pere de Reig, o de Rei. Constava d'un sarcòfag que tenia al davant sis escuts dividits en dos camps. En el de damunt hi havia les quatre barres, i en el de sota una mena de

dalmàtica. Estava sostingut per dos lleons, col·locats sobre un basament comú. Damunt del sepulcre hi havia la figura jacent del prelat i, al fons i més enlaire, el fris de les fúnebres honres.

En el pilar primer de separació de la nau amb el col·lateral de l'evangelí i en el pilar del creuer de davant la tomba d'Esteve de Mulceu, hi havia sepultures remarcables (d'un noble la primera i d'un bisbe la segona), segons descripcions arribades a nosaltres, però sense que s'hagi puntualitzat a qui pertanyien.

També hi havia l'enterrament del capítular Pere, fill del rei Pere I, i la tomba amb les despulles d'Alfons III ⁽¹⁾. Aquest morí a Barcelona i fou soterrat a l'església de Sant Francesc de la dita ciutat; però en compliment del que deixà manat en son testament, el seu fill Pere III féu traslladar el seu cos

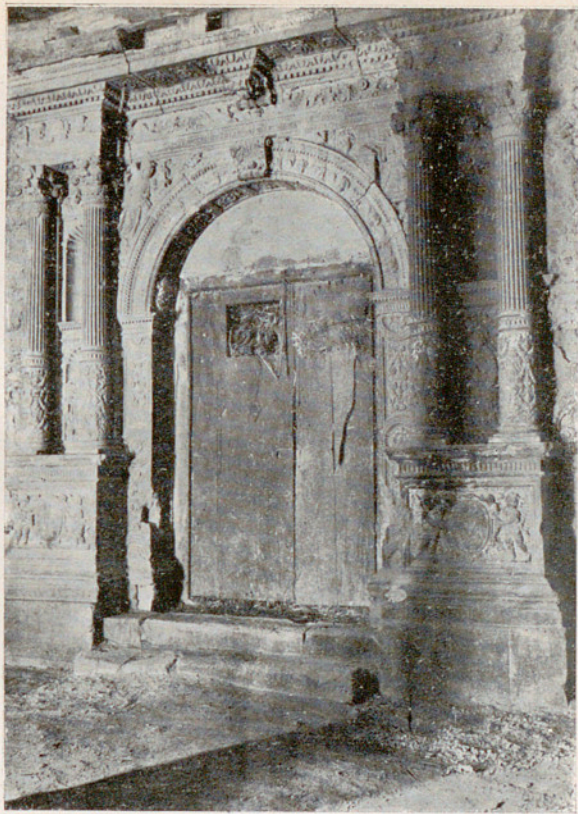
(1) Aquesta tomba duia la següent inscripció: HOC CONDITUR TUMULO ALFONSUS IV. ARAGONUM REX, TERTIUS BARCINONE COMES, BENIGNUS COGNOMINE. OBIT VI KAL. FEB. ANNO M. CCC. XXXV BARCINONE: IN ILERDEN. SANCTI FRANCISCI CENOBIO CONDITUS, QUO BELLIS SEVENTIBUS DIRUTO, NE TEMPLI LABENTIS RUINÆ TANTI REGIS MONUMENTUM OPPRIMERENT, AD HANC PER ILLUSTREM SEDEM TRANSLATUS. PAPA INNOCENCIO X. HISTAN. REGE PHILIPPO IV. CONSULIBUS DOMINIS PHIL. PETRO DE ESQUIERRES, HIERONYMO SABADIA, PETRO PONS, MICHAEL PALLÀS. ANNO 1645.

a l'església que els framenors tenien a Lleida. Aquesta església fou destruïda en els trontolls que sofrí la nostra terra durant el regnat de Felip IV, i llavors les despulles foren portades a la catedral.

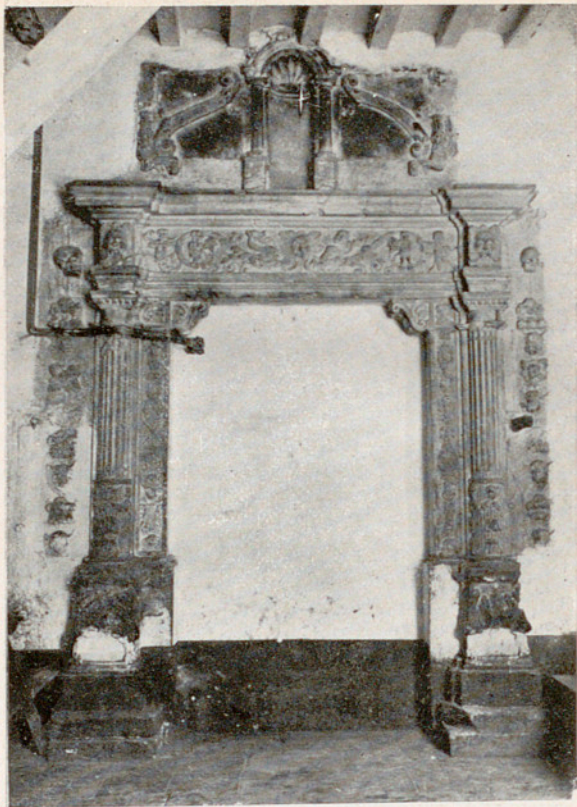
Hem esmentat solament les sepultures d'importància artística, però en el paviment remogut, que encara es conserva parcialment, hi ha un gran nombre de trossos de làpides funeràries, sobretot dels segles xv i xvi, que seria inacabable catalogar.

Repugna transcriure alguns detalls que reporten els historiadors sobre el tracte irrespectuós de què foren objecte les ossamentes que piadosament aixoplugava la catedral, quan aquesta fou convertida en caserna.

En juliol de 1773, per fi, hom pogué arregar les d'Alfons III, del beat Berenguer de Peralta, de Nicolau Moratell, i altres, barrejades amb les d'aquest, i en tres caixes foren portades processionalment a l'església de Sant Llorenç i hom les va dipositar provisionalment a la capella de Santa Llúcia fins que en novembre de 1781 les traslladà a la cripta construïda a la seu nova, en el primer tram (de vora el creuer) del col·lateral de l'epístola.

CLAUSTRE : PORTA PLATERESCA DE SANTA MARIA LA VELLA

CLAUSTRE: PORTA PLATERESCA DE L'ANTESALA CAPITULAR

V

EL CLAUSTRE I SOS ANEXES

EL CLAUSTRE

Disposició.—Ja hem dit que el programa basilical comporta l'atri o pati quadrat i porxat precedint al temple, o almenys el nàrtex, que n'és la simplificació i del qual, per tant, es donen més exemples. El seu objecte primer fou allotjar els catecúmens, als quals estava vedat d'assistir al sacrifici.

Aquest complement de l'església no es perd mai, però es presenta de variadíssimes maneres per canviar la seva funció; a voltes fins repercuteix en la seva situació. Així com l'atri abreujat, o sia el simple porxo adossat a la façana d'ingrés, només fa d'antesala en xopluc, quan és complet és utilitzat des del començament per a les processons

litúrgiques. Posteriorment, en la vida monacal (que era la preponderant dins l'estament religiós durant els segles romànics), fou aprofitat, no tan sols per a les cerimònies processionals, sinó també com a mitjà de comunicació de les dependències dels monestirs. Més tard, per similitud, en les catedrals hom el féu servir de galeria d'enllaç de les dependències canòniques mentre els canonges visqueren en comunitat sota la regla agustiniana. Finalment perdé en part aquest caràcter secundari de mitjà de comunicació, quan els capítols catedrals es secularitzaren.

La situació i forma dels claustres van haver de canviar. Així, els claustres monacals són col·locats gairebé sempre arrezerats al costat migjorn de l'església, que és el més sanitos i agradable. La forma era generalment la quadrada primitiva, perquè els monestirs, trobant-se fora de poblat, no tenien cap limitació d'espai. Els claustres catedrals foren situats, en la gran majoria de casos, al costat nord del temple, puix que en el de migjorn hi solia haver, molt pròxim, el palau episcopal. No gens menys, les catedrals essent al centre de les ciutats, la forma del claustre és rarament rectangular i regular, i sovint veiem claustres desescairats i allar-

gassats ⁽¹⁾. Després, sovint no donen directament al carrer.

A la seu de Lleida el claustre té una íntegra disposició basilical: precedeix al temple, essent lloc forçós de pas per a qui entra per les portes principals, que estan aixoplugades per l'ala de llevant; i és de forma quadrangular poc escairada, però de costats força semblants. Segurament, aquesta disposició, singular al nostre país, no es pot atribuir únicament a la idea de voler restablir per al claustre el concepte de l'atri originari, perquè això només s'ha conservat tradicionalment a Itàlia; però tampoc podem negar la influència d'aquest concepte litúrgic en l'autor, car en aquells temps era habitual la presència d'artífexs italians a les obres, i respecte a Lleida hem d'admetre tal presència, car solament una superior direcció italianesca era capaç de fondre en una harmonia vivent les múltiples i discrepants aportacions que enriqueixen la nostra catedral, la qual sense aquella altíssima unitat seria una obra monstruosa.

Al nostre judici, cal atribuir la lògica, bé

(1) El claustre de la catedral de Laon té set trams de porxo en l'ala gran i només un en el costat menor del pati.

que desacostumada, situació del claustre lleidatà al mateix genial projectista de la catedral ⁽¹⁾. Fonamentem això en la circumstància que la sala capitular ⁽²⁾ i l'Almoina són contemporànies al temple, i també en la palesa restricció donada a la llargada de les seves naus; aquest darrer fet pot explicar-se per la premeditació de fer un gran claustre al davant. Es, però, infundada l'opinió (admesa per gairebé tots els tractadistes de la nostra seu) que la causa de la restricció és deguda a la manca d'espai; perquè el claustre és de mides excepcionals ⁽³⁾, i àdhuc ocupa tant de terreny com el temple, la qual cosa encara augmenta el valor d'aquelles mides.

El motiu que induí a qui elaborà el mera-

(1) La unitat i relacionament de les parts d'obra incloses les de diverses èpoques i la manca absoluta de vacil·lació en les solucions són signes inequívocs que existia un pla global, el qual, en l'essencial, mai no ha estat abandonat.

(2) Abans d'ésser sala capitular és segur que fou la sala de vida conventual, car les seves mides són exagerades per a l'objecte primer, i la seva situació cèntrica amb les vivendes canòniques al costat ens ho confirma.

(3) Street afirma que és el més gran dels claustres que vegé malgrat haver recorregut tot Anglaterra, França, Itàlia i Espanya. Verament, les seves mides són poc corrents, però sobre tot, aquest claustre és enorme en relació amb la catedral, car la diferència d'extensió del terreny ocupat no arriba a 10 metres quadrats.

vellós conjunt, a donar unes proporcions tan grandioses al claustre, creiem que és purament artístic : el d'erigir un gran mirador en aquest bell planell del turó que domina la ciutat, el riu i les hortes. El suport de racionalitat d'aquesta inspirada troballa podia ésser el sòlid significat basilical del claustre anteposat a l'església. Cal, en efecte, un argument molt fort per a defensar una ardidosa genial com aquesta, que comporta la curtedat de la nau de la seu, la no extensió de les dependències canònics cap a ponent i migjorn (aquestes restant apretades a la banda nord), el complet descentrament del claustre del temple, i la construcció de l'ala migjorn damunt d'un gran terraplè, que exigí un gros basament i uns poderosos espatllers ⁽¹⁾ per a contrarrestar l'empenta de les voltes claustrals que es troben a gran alçada sobre el peu del terraplè.

L'ala migjorn del claustre, calada per ses dues cares i afegint-se en tota sa llargada a la del temple, és una nova meravella que dona al conjunt una categoria d'acròpolis mo-

(1) Aquests espatllers són els que, equivocadament, alguns autors de llibres i el de l'informe de la R. A. de Sant Ferran han cregut que eren de la catedral.

numental. Aquesta disposició dels edificis en enfilall, seguint la direcció del riu, la forma del turó i la direcció en què la ciutat es va estenent, els fa restar aferrats al terreny com si hi haguessin sorgit tenint-hi fondes arrels. Així, des de la ciutat hom veu simultàniament la seu i el claustre mostrant la serena harmonia de llurs proporcions: el claustre, que és de menys alçada i no té moviment de masses, s'allarga suaument davant la seu, que enlaira el cimbori i les torratxes i presenta la diversitat dels plans de les naus, el creuer i les capelles.

Per les cares est i nord el claustre està adossat, respectivament, a la seu i a la canònica. Per les cares sud i oest resta lliure, aquella formant el mirador i aquesta el frontis d'ingrés al monument, amb una grandiosa portalada al mig.

Com de costum, el pati central del claustre és de nivell més alt que el paviment dels porxos claustrals; estava destinat a jardí.

La forma. — A Catalunya hom construí durant l'Edat mitjana claustres de dues menes: els uns, tradicionalment romànics, consistents en una coberta de fusteria sostinguda per arquets apuntats, de petita llum,

recolzats sobre primíssimes columnetes tetràlobulades; i els altres, derivats del tipus cistercenc de Fontfreda (Narbona), formats per voltes d'arestons sostingudes per grans arcades i amb l'obertura d'aquestes reduïda per un replenament calat.

A Lleida hom adoptà aquest darrer sistema, que era el més indicat per a les grans mides donades a la planta, el més adient al to i formes de la catedral, i l'únic apropiat per a obtenir l'esplèndid mirador sobre el pla de Lleida, que és el motiu obsessionant de la creació del claustre.

El nostre claustre fou començat per mestre Pennafreita. L'obra sofrí una interrupció fins a 1334 ⁽¹⁾; i després fou continuada pels mestres Castalls, Seguer i Solivella.

Cada costat del pati central consta de tres grans arcades apuntades, amb els arrencaments molt baixos. Cada ala té, per consegüent, cinc trams, i ateny la llargada d'uns 48 metres. L'amplada, per terme mitjà, és de 8'77 metres : dimensió extraordinària. L'al-

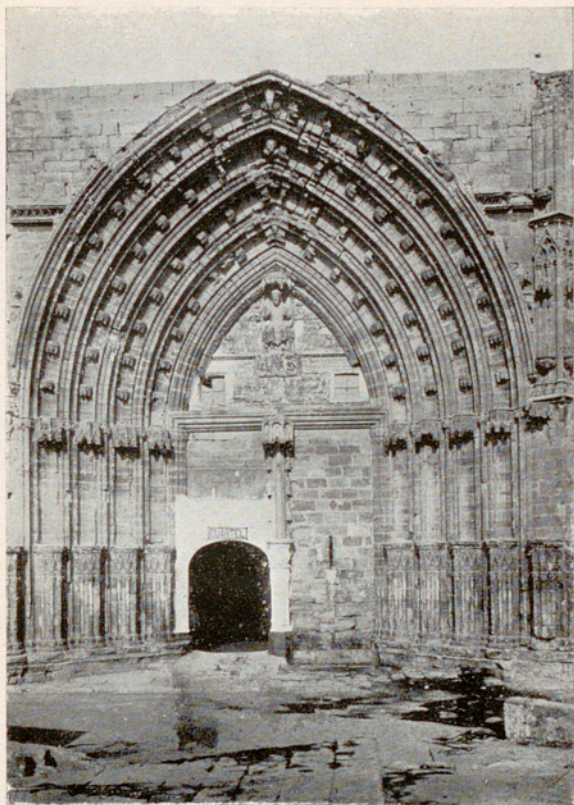
(1) Perquè Ponç de Ribelles, vicari general, autoritzà, en 1334, que hom demanés almoines per a reprendre les obres. Deu anys abans el bisbe Ponç de Vilamur havia pres a mutu diners pertanyents a la mitra per tal que les obres no fossin interrompudes.

çada de les voltes és proporcionada airosament a aquesta llum. Aquestes voltes tenen uns bordons formers que tapen les interseccions dels plements amb les parets, a diferència de les de la seu, que no en tenen.

Com és natural, l'ala juxtaposada al temple fou la que hom construí primerament. La seva exornació és essencialment romànica: ziga-zagues en els arcs formers; capitells zoomòrfics amb entrelleçaments; contraforts decorats amb columnes adossades dobles, derivades de les dels pilars de la seu i contrastades amb petits bordonets; i calats de replenament sostinguts per columnetes monolítiques en lloc dels trencallums motllurats, genuïnament gòtics, que apareixen a les altres naus del claustre.

L'ala oposada a l'església fou l'última que hom erigí. Així aquesta nau, com la més vella de la canònica i la intermèdia del mirador, ja tenen els arcs del pati amb motlluracions gòtiques gairebé totes llises, els contraforts rectangulars bordonats en els angles amb grossos cilindres, els capitells ornats amb temes vegetals directament observats del natural, i els calats afeixats amb imatges intercalades.

En els recons del pati hi ha un quart de

PORTALADA D'INGRÉS AL CLAUSTRE, DITA DELS APÒSTOLS

IMATGES DELS APÒSTOLS, PERTANYENTS A LA PORTA D'INGRÉS
AL CLAUSTRE

contrafort sostingut per un quart de columna adossada, excepte a l'angle nordest. Hom el suprimí totalment i deixà el suport aprimat. Aquesta solució—juntament amb el fet que l'arc que hi recolza, que és el de davant l'entrada principal del temple, és més gran que els altres, i amb què l'altre muntant és també més lleuger, puix la seva estretor només consent una columna adossada al contrafort—creiem que és deguda al desig d'augmentar la visualitat de la façana principal de la seu, des de l'ala d'ingrés al claustre i des de l'ala nord. Aquesta gran llum de l'arc de davant les naus del temple exigí, en el replenament, set columnetes monolítiques sostenidores del calat (sense comptar les adossades als pilars), amb la particularitat que la central és més gruixuda que les altres. Aquesta, les situades als quarts del calat i les adossades als pilars són tetralobulades; les altres quatre són de secció circular.

Els arcs torals i diagonals de les voltes, decorats amb un sol bordó robust, descansen sobre un feix de columnetes monolítiques partides per una anella i omplen tota la perifèria dels pilars de les cares del pati. En els murs oposats a aquestes cares els arcs recolzen sobre peanyes (culs de llàntia) i

deixen els panys de paret desembaraçats per a què s'hi obrin les portes i capelles de consuetud. L'ala mitjorn, per son especial caràcter de mirador, té pilars afeixats, tant a la cara del pati com a la que dóna davant la ciutat.

Així com els culs de llàntia són llisos, formant només un doble cos i un àbac, els capitells de les columnes de sobre els pilars estan profusament decorats i constitueixen una faixa apretadament esculturada, que lliga el feix de suports i restableix la unitat del pilar.

En l'ala est aquesta escultura segueix, per bé que alterats, els temes generals de la del temple, però amb una sequedat que mai no es troba en aquella. Sembla, més aviat, una rèplica feta per escultors de volada força inferior, i demostra que la durada d'aquella prodigiosa suma de tècniques, tan avançades com variades, va durar poc, i presenta el cas d'iniciació de les decadències que sempre s'originen amb l'enlluernament de les grans obres quan hom no té prou força per a prosseguir-ne el camí ni prou esment i valor per a deixar-lo ⁽¹⁾.

(1) Estem persuadits, davant de tots aquests fets, que la

En els pendents (glacis) d'acabament superior dels contraforts del pati i en la cornisa d'aquest (derivada de la romànica de llosa damunt permòdols) hi ha una sèrie de solucions diferents que assenyalen clarament la vacil·lació que produí la invasió de les formes gòtiques jovençanes, poc conegudes dels nostres artistes. Així, en l'ala de llevant, la llosa de la cornisa està xamfranada i forma uns falsos arquets elíptics aplanats; en l'ala de ponent la placa és llisa, i en la resta del claustre fins hi ha trossos sense permòdols.

Sobre les voltes d'arestons hi ha una coberta d'un sol vessant; és la més encertada, perquè allunya les aigües de pluja dels edificis adossats a les ales nord i est, estalvia les canals, canalons i gàrgoles a les façanes sud i oest, i les recull fàcilment en el pati central ⁽¹⁾, on gotegen pels trenca-aigües de la cornisa. La dita coberta és de grosses lloses de pedra sense cavalcament de peces ni tapajunts.

rapidesa excepcional amb què fou construïda la seu de Lleida a part de la unitat arquitectònica impecable que li assegurarà, li estalvià de tenir escultura decadent i fins híbrida de goticisme al costat de la gran escultura romànica classicitzant.

(1) S'equivoca, altra volta, Street en preconitzar la substi-

ANEXES DEL CLAUSTRE

Capelles normals.—Ja hem dit que en la banda perifèrica del claustre, o sia a l'oposada al pati, els arcs torals, formers i ares-tons arrenquen d'uns culs de llàntia per tal d'estalviar el terreny que ocuparien els mitjos pilars afeixats de columnes semblants als dels paraments interiors del pati. L'espai guanyat, que és considerable, permet de multiplicar les capelles claustrals, que atenyen el nombre de setze ⁽¹⁾, malgrat no disposar sinó dels dos costats nord i ponent i d'un tros del de llevant, enllà de la façana del temple, amb ses portes i espatllers. I encara, pel costat de ponent, hi ha una gran part ocupada per la portassa d'ingrés al claustre.

El nombre d'altars que omplien aquestes

tució de les cobertes actuals per les de dos vessants, suposant aquestes més apropiades.

(1) Les capelles del claustre estaven dedicades a Santa Maria (dita la Vella), l'Anunciació, Sant Francesc, Sant Joan Degollat, Sant Salvador, Sant Lluc, Sants Innoscents, Sant Mateu, Santa Eulàlia, Sant Bernat, Sants Felip i Jaume apòstols, Sant Pere màrtir, Les onze mil verges, Sant Martí, Sant Esteve i Santa Magdalena (aquesta dins les dependències capitulars).

capelles era de vint i u, segons una relació que es conserva, datada el 1588 ⁽¹⁾. Però, actualment, no tenim dades suficients per a fixar la situació exacta d'aquelles capelles ni assenyalar-ne els fundadors, a excepció de la molt espaiosa de Santa Maria la Vella i de la de Santa Magdalena, de les quals tenim clàries degut a llurs condicions especials. No res menys, vora la porta d'entrada a l'antesala capitular n'hi ha una que té, en els carcanyols de l'arc fronter, dos escuts amb tres tiges de boga travessades per llur fruit característic, les quals permetran de conèixer la família erectora quan hom hagi estudiat millor l'heràldica lleidatana.

Les sis capelles de l'ala de ponent estan fetes aprofitant l'espai d'entre els contraforts forans de les voltes del claustre. Són força espaioses, de planta quadrada i coberta amb volta de lleugers arestons, prolongats en forma d'esvelts pilarets reconers, d'exacta motlluració. Les altres capelles claustrals,

(1) Ultra els altars dedicats als sants titulars de les capelles que hem enumerat anteriorment, hi havia els posats sota l'advocació de l'Ascensió, dels Sants Climent i Cecília, de Sant Jordi, Santa Maria i un segon de l'Anunciació.

Els dos primers eren dins la gran capella de Santa Maria (la Vella) i els dos que segueixen estaven en la de Sant Salvador.

llevat l'anòmala de Santa Maria la Vella, són fetes a expenses del gruix dels murs, tenen secció rectangular eixamplada i estan cobertes amb voltes cilíndriques apuntades, desproveïdes en absolut de decoració i sense distinció, tan sisquera, de l'arc frontal.

Capella de Santa Maria la Vella.—S'obre en l'ala nord del claustre, vora la façana de la catedral, per mitjà d'una finíssima porta plateresca que contrasta vivament amb la veïna porta romànica del col·lateral de l'evangeli (Porta de les Fonts). Aquesta porta renaixentista té l'obertura en arc de mig punt, enquadrada dins d'un ordre compost format per dues columnetes a cada brancal, parcialment estriades, posades damunt de pedestals units que ostenten uns graciosos escuts amb el nom de Maria coronat, i sostinguts per robustos angelons. Entre les dues columnes de cada muntant hi ha dos nínxols destinats a les estàtues dels quatre evangelistes; encara resten en son lloc les dues inferiors, que representen Sant Marc i Sant Lluc. En els ronyons de l'arc d'entrada hi ha l'Anunciació. Tant la figura de la Verge com la de l'arcàngel estan hàbilment encaixades dintre els espais triangulars mix-

tilinis. Les estàtues i relleus figurats, la flora ornamental de capitells i motllures, i els perfils d'aquestes, són d'una elegància i proporció poc sovint superades en els estils renaixentistes.

A l'interior de la capella són absolutament llisos així els murs com la coberta feta amb volta apuntada cilíndrica. Hi ha dos forns; i no ha de sorprendre llur situació dins de la capella, puix que en aquest lloc hi havia el departament capitular de l'Almoina, que fou cedit, en el segle xv, a la Confraria de Clergues, constituïda antigament en la desapareguda Santa Maria de l'Horta, traslladada en 1327 a l'església de Sant Salvador (per tal com aquella esglesiola rural havia estat cedida als agustins) i transplantada al claustre de la seu en juny de 1482 (degut a què la dita confraria féu donació de l'església de Sant Salvador als menorets franciscans).

Sala capitular.— Adossada al mur nord del claustre, hi ha l'espaiósíssima sala capitular, construïda en els primers temps de la catedral, com ens ho indiquen la seva forma arcaica, el gruix notable del seu mur de soladadura amb el claustre, i, especialment, la seva disposició i mides, que són pròpies d'u-

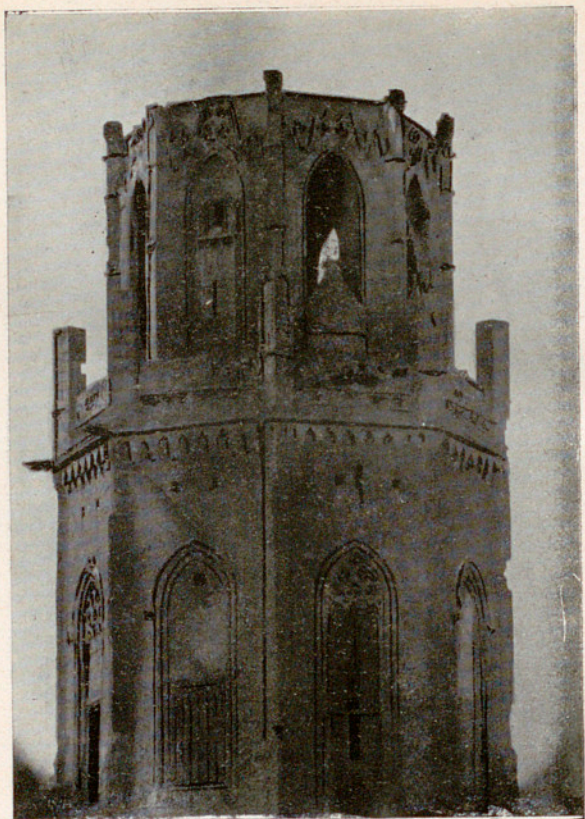
na sala destinada a actes conventuals (essent molt semblant a la del convent de templers de Gardeny). Això ens apareix encara més versemblant si tenim en compte que durant els dinou primers anys del restabliment de la catedral episcopal a Lleida, els canonges vivien en comunitat, com ja hem explicat abans. D'altra part, hi ha vestigis d'una porta de mig punt que comunicava el centre d'aquesta sala amb l'exterior davant de la catedral, així com ara està incomunicada amb el claustre.

La sala capitular està coberta amb una senzilla volta cilíndrica de perfil apuntat, sense impostes que n'acusin l'arrencament.

Aproximadament en el centre del seu mur meridional, hi ha, refondida, la capella de Santa Magdalena. La testera llevant toca a la capella de Santa Maria la Vella, que estructuralment és la continuació de la sala capitular. La testera ponent té al mig l'única entrada d'aquesta sala, refeta a mitjans del segle xv amb més enriquiment que finor. Es una porta ampla, d'arc elíptic i amb ornaments pilars en els muntants, els quals acaben en forma de pinacles i amb un pomós guardapols panotxat per coronament. En el gruix dels murs, per tal que els ba-

EL CAMPANAR DE LA SEU I ESPATLLERS DEL MIRADOR DEL CLAUSTRE

TEMPLLET DE CORONAMENT DEL CAMPANAR

tents de fusta restin aplacats lateralment, hi ha una bonica volteta rebaixada d'arestons, que completa i enriqueix el conjunt de l'entrada. Aquests murs dissimulen a un costat una escala de caragol, de caixa exterior poligonal, que donava accés a la tribuna o galeria testera de la sala. Tal porta comunica amb l'antesala capitular; i aquesta comunica amb el claustre per una porta plateresca més petita i menys rica que la de la capella de Santa Maria la Vella, però concebuda i executada amb major sensibilitat encara.

Dintre d'aquesta antesala hi ha dues capelles d'advocació desconeguda, fetes en el gruix del mur comú amb el claustre; a l'exterior hi ha fragments d'una galeria del segle xv amb elegants arcuacions rebaixades.

Altres dependències.—Formant una segona crugia paral·lela, i adossada a tot el llarg de la formada per l'antesala, sala capitular i la capella de Santa Maria la Vella, hi ha les dependències d'habitació i de servei secundari, els sils, celler, etc. Tal crugia és l'única construcció de la seu que està coberta amb una simple teulada sobre fustam, en lloc de volta i lloses de pedra. Malgrat aquesta co-

berta lleugera i sense empentes, el mur que la sosté i forma la façana nord de la canònica, està proveït de contraforts de poca secció, per a donar rigidesa al dit mur, que té una considerable alçada, deguda al desnivell del terreny.

Sepultures claustrals.—L'interior del temple estant reservat per als enterraments i sarcòfags dels prelats i persones reials, per bé que sovint, mitjançant acord capitular, hom consentí que hi fossin sepultats canonges, beneficiats i nobles ⁽¹⁾, es comprèn que les tombes del claustre fossin molt sol·licitades. Això obligà al bisbe Cijó (1343) a dictar normes restrictives, i una divisió especial, que reduïssin i ordenessin els enterraments jeràrquicament. El davant de la seu fou reservat als canonges de Lleida i priors de Roda; l'altra mitja nau de llevant, als nobles, cavallers i ciutadans honorables; l'ala nord va ésser destinada als canonges forasters i als particulars que s'haguessin dedicat a les arts, a les lleis, a la medicina, i als erectors

(1) Sempre que fossin fundadors d'algun benifet o haguessin fet deixa dels cent sous censuals per a aniversari, com era habitual.

d'alguna capella; les altres dues naus eren per a les persones fundadors dels altars i de les capellanies; l'angle nord-est del pati central era exclusiu dels beneficiats de la catedral; i la resta del temple quedava per als ciutadans de condició menys elevada que els nomenats.

Entre les inscripcions de les tombes claustrals hi ha la interessantíssima (esmentada més amunt) que ens dóna a conèixer l'existència del mestre de l'obra Pere Pennafreita, la qual estava col·locada en el mur de la nau on tenien cabuda els artistes, i molt a la vora de l'angle d'aquesta ala amb la façana de la seu.

En el contrafort del temple que omple l'angle del claustre acabat de nomenar, hi ha dos sarcòfags notabilíssims. En la cara paral·lela a la façana de la catedral n'hi ha un que forma un sòcol baix, amb cinc arcuacions apuntades cegues, sobre columnetes, i que al damunt té el cos propiament dit de la tomba, amb dues fileres de deu escuts similars als de la família Montcada, però amb set discs en lloc de sis. A l'altra cara del contrafort hi ha un altre sarcòfag, amb el pedestal també de cinc arcuacions de punta d'ametlla, lobulades, el cos central amb ca-

torze compartiments quadrats romànics disposats en dues files plenes de delicada ornamentació escultòrica, i, damunt, la coberta o tapa apiramidada.

Al Museu provincial hi ha un bell davanter romànic semblant al descrit, però solament amb deu compartiments, també en dues faixes sobreposades, de cinc cadascuna. Aquest davanter estigué col·locat en una tomba propera a l'anterior.

Entre la porta de la nau i la de les Fonts hi havia una inscripció funerària important, perquè ens dóna a conèixer el mestre de l'obra de la seu G. Seguer, qui dirigia els treballs a mitjan segle xiv.

Portalada dels Apòstols. — Al mig del tram central de la cara ponent del claustre, s'obre l'extraordinària porta gòtica anomenada dels Apòstols. Diem que és extraordinària no solament per la seva magnitud, puix sobrepassa un tram claustral i mig d'amplada, amb la corresponent alçada, sinó, principalment, per tal com la seva composició és excepcional a Catalunya, on només hi ha tres casos complerts i un de fragmentari ⁽¹⁾.

(1) Tarragona, Castelló d'Empúries i Lleida són els tres

En efecte, la porta gòtica catalana arrenca de la senzilla composició romànica, està mancada d'iconografia (o bé la té sumària), i conserva les mides moderades, i a voltes fins usa l'arc de mig punt en l'obertura, apuntant, però, el guardapols. En les columnes monolítiques dels brancals veiem nombrosos bordons, que arrenquen gairebé de terra i es corben en les arquivoltes sense variació de motlluratge. Doncs bé, la porta de Lleida té un alt basament format amb múltiples pedestals per a sostenir les grosses estàtues dels apòstols ⁽¹⁾, que amb llurs dosers omplen totalment els muntants i estan adequadament motllurats en concavitats per a l'encaix de les figures. Part d'amunt arrenquen, majestuoses, les quatre arquivoltes, la gran amplada de les quals està dissimulada per una munió de figuretes d'àngels ⁽²⁾.

casos catalans de portalada gòtica de grosses dimensions i amb gran composició iconogràfica. Girona té començada una porta d'aquest gènere que fou interrompuda a mig fer i ha quedat força incompleta.

(1) Aquestes imatges dels apòstols tenen un promedi d'alçada de 2'30 metres; de primer eren guardats a l'oratori dels missioners del Cor de Maria, popularment nomenat de Sant Pau, i més tard foren portades al Museu Diocesà.

(2) Hi ha 68 peanyes que sostingueren altres tantes figuretes senceres d'àngels, de les quals encara hom veu a lloc dos

sota dosserets que a l'ensems són peanyes de les sobreposades que segueixen. Un lleuger dintell, motllurat a tota alçada i sostingut per un pilar central, tanca el timpà i divideix l'obertura en dues portes. Aquest pilar té un esvelt sòcol, apeanyat al cap d'amunt, que sostenia una valuosa imatge de la Verge amb l'Infant al braç ⁽¹⁾, cobricellada per un dosser que sembla una meravella d'orfebreria més que un treball de pedra, i que reproduceix meticulosament l'estructura d'un absis gòtic complert. Tres figures d'àngels, a cada banda de la Verge, completen el conjunt d'aquest motiu central tan ben resolt.

En el timpà hi ha Jesús jutge assegut al tron de majestat, sota dosser; damunt, els heralds trompeters; al seu volt les insígnies de la Passió adorades pels àngels i en un rengle inferior la separació dels bons i do-

fragments, i cinc testes soles que omplen les claus de les arquivoltes.

(1) Aquesta imatge de la Verge es venera actualment a l'oratori de Sant Pau. Popularment és anomenada la Mare de Déu del Blau. Segons tradició, la testa fou esculpida per l'aprenent de l'escultor, i aquest, engelosit de l'art del deixeble, la volgué rompre d'un cop de martell, que rebotí causant-li la mort, i deixà al front de la imatge una contusió moradenca vulgarment dita «blau».

lents. Aqueixa escena es completa amb les jerarquies angèliques escampades per les arquivoltes i amb la regina dels apòstols en mig d'aquests, els quals des de llurs trons han de jutjar les dotze tribus d'Israel.

Emmarquen a la portalada uns pilars posats en biaix, que permeten un basament més en l'alineació dels quatre de sota les arquivoltes. Així, a cada brancal hi ha cinc apòstols que veuen el Crist, i en resta un per banda que no el veu : detall que sovinteja en les portes similars per a recordança dels dos sants, Matias i Pau, que no formaren part del primitiu col·legi apostòlic.

Els pilars d'emmarcament tenen dos cosos damunt del que conté les estàtues dels apòstols. En el primer hi ha peanyes i dosers per a rebre, cadascun, dues figures; en el segon solament n'hi ha una. Manquen els pinacles i cresteria de coronament d'aquesta bellíssima portalada; només hi ha la faixeta brodada de contrast a nivell de les peanyes del segon cos.

D'uns comptes que es guarden a l'arxiu de la seu, sembla desprendre's que hom començà de treballar pedra per tal de fer un porxo en forma de volta d'arestons per a protegir la Porta dels Apòstols. Un porxo davant d'a-

questa portalada, d'un desgruixat tan imponent, hauria estat un desgavell monstruós, puix que a part que tot el claustre és el veritable porxo i fa inútil el que hom pogués haver edificat davant del seu ingrés, hom hauria privat la porta de la llum que li corresponia i hauria romput la continuïtat de la façana ponent del claustre, que és d'un conjunt admirable.

Amb més raó encara que pels capitells claustrals, hem de dir ací que les figures dels apòstols en què treballà el mestre d'obra i escultor Guillem de Solivella a darreries del segle XIV, són d'una manifesta inferioritat respecte a les del portal romànic de l'Anunciata. A més, aquelles imatges presenten una gran desigualtat de concepció i unes paleses diferències d'execució, la qual cosa fa creure que no totes aquestes figures són de Solivella. Aquestes irregularitats ajuden el seu mitjà valor artístic, per fer creure que poc podien afegir a l'efecte de la part arquitectònica, que és verament remarcable. La imatge de la Verge és, de tota manera, notablement millor que les dels apòstols.

VI

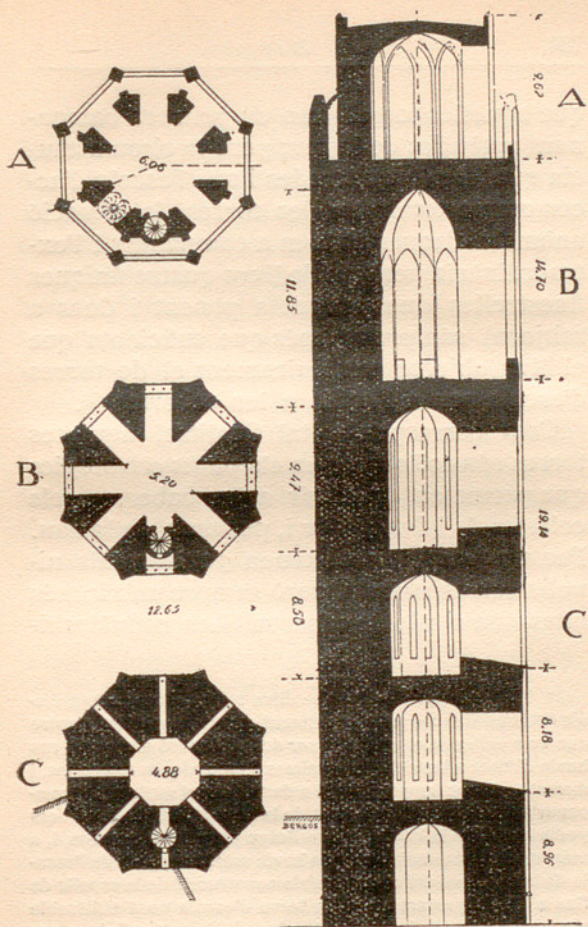
EL CAMPANAR

Hem vist que en el programa basilical primitiu no figura el campanar ni res que pugui servir de punt de partida per a crear-lo ⁽¹⁾; i això es comprèn, perquè, si bé les campanes són conegudes des del vi.^{en} segle, el seu ús generalitzat no comença fins al x.^è i, encara, la fosa de grans campanes no té lloc fins al xii.^è. De tota manera, ja a començaments de l'xi.^{en} segle, en què les esglé-

(1) El campanar de Sant Pau Extramurs, de formes clàssiques romanes, seria en tot cas l'únic precedent; però tractant-se d'una obra totalment refeta després d'un gros incendi que destruí per complet la basílica en 1823, és prudent pensar que substitueix un campanar dels temps romànics, encara que les torres bizantines de Ravenna sembla que indiquen que la seva construcció preromànica fos deguda al desig de dotar els temples d'un element de defensa, sobretot essent fora ciutat. L'Orient tampoc proporciona cap tipus de construcció del qual hom pugui derivar el campanar. Aquest és, doncs, una invenció occidental romànica, probablement filla de l'emulació que les torres dels edificis civils suscitaven als capitols i als monestirs, més que no pas de la suggestió dels minarets àrabs.

sies no disposaven sinó de poques campanes, bé que de petita mida, hom aixeca ardis campanars, concebuts més com a fites monumentals que assenyalen el temple des de lluny, i com a símbols de poder i elements de defensa, que no pas com a torres per a contenir campanes. No és estrany, doncs, que les basíliques romanes, en proveir-se de cloquers, ho fessin aixecant-los isolats: el caràcter lleuger de l'estructura basilical i la manca de monumentalitat a l'exterior no consentien de soldar aquestes torres a l'edifici. D'això en vingué el costum, a Itàlia, d'erigir isolats els campanars de les esglésies romàniques; tradició que es perpetuà en les gòtiques i renaixentistes.

L'emplaçament.—A la vella seu lleidatana, que ofereix un to basilical tan accentuat, no hi ha previst campanar per a emergir del temple, és a dir, que en el pla primitiu del conjunt hom ja pensà de fer-lo separat de la seu. Les dues torres d'escala que, com hem vist, hi ha adossades a la cara ponent del creuer foren acabades a mitjans del segle XIV, donant-los una alçada excessiva que destorba l'harmònica supremàcia del cimbori. Aquesta mida abusiva ha fet creure sovint

SECCIONS DEL CAMPANAR

que aquelles torres eren els primers campanars autèntics de la seu; però la circumstància que no són quadrades i que l'escala d'accés omple totalment les torres, la situació anòmala d'aquestes com a campanars i l'extraordinària petitesa de llurs quatre úniques finestrelles (dues mirant a ponent i dues a mitjorn), són proves més que suficients que el llur objecte era únicament el de torres d'escala per a l'accés a les cobertes (1).

Com correspon a tal finalitat, aquestes torres són col·locades en els punts estratègics que permeten de sortir a les cobertes dels col·laterals i del creuer i, per tant, de la nau. Per a aquest objecte tenen portetes als nivells corresponents, però sempre un xic més altes que el pla de coberta. Les reduïdes fi-

(1) No és impossible que les dites torres d'escala haguessin estat utilitzades provisionalment com a campanars mentre que hom enllestia el gran cloquer definitiu; però en aquest cas havia d'ésser a base de poquíssimes i molt xiques campanes, i durant molt poc temps, perquè a darreries del segle xiv el campanar ja tenia més de la meitat de la seva alçària llesta i hom podia aprofitar la cambra del rellotge per a les campanes, i, a més, en aquest mateix temps ja havia estat interceptada l'escala de la torre sud del creuer amb la construcció de la capella de Santa Llúcia quedant només la torre d'escala nord utilitzable per a campanaret. Aquesta, ultra les pèssimes condicions per a dirigir el so feble de petites campanes té el desavantatge d'ésser la més allunyada del centre de la ciutat.

nestrelles superiors són només de ventilació; les cobertes molt especials, són pavellonades, o sia de quatre pendants, amb uns esperons que omplen gran part dels vessants menors.

Poc després de mig segle xiv fou començada la construcció del campanar. Hi treballaren els següents mestres constructors: Castalls, en 1364; el seu probable successor Seguer, en 1392; Solivella, en 1410; Carles Galtés, de Rouen, que segurament acabà el cos gran en 1414 ⁽¹⁾; i, finalment, mestre Carlí, de qui consta que en 1416 treballava en el coronament ⁽²⁾.

Hom situà el campanar en l'angle sudoest del claustre, és a dir tan allunyat del temple i de les construccions capitulars com era possible: situació encertadíssima, puix que en l'allargassada façana de mitjorn, que és la de màxima visualitat, així des de la ciutat com des del camp, el seu alterós volum equilibra

(1) En 1414 el cos gran del campanar devia estar enllestit, puix que el capítol de València paga el viatge a Lleida al mestre Pere Balaguer per tal que el vingui a veure abans de construir la quarta zona del Miquelet, que li tenia encarregada.

(2) Alguns suposen que la denominació de mestre Carlí es refereix al mateix Carles Galtés; això, si bé és versemblant per causa d'apropament de les dates en què són citats els dos constructors, no sabem que hagi pogut ésser comprovat.

l'alta mole del creuer i el cimbori. Així, el conjunt d'elements convergents cap al cimbori té un ordre i una unitat de composició complerts, i, mitjançant el cos predominantment horitzontal del claustre, es lliga bé amb el campanar isolat, que, per contrast amb aquest cos baix, acreix visualment la seva notable alçada real. Aquest campanar és la culminació de la idea d'establir un gran mirador a base del claustre; i això explica que el campanar fos emplaçat en el lloc que exigia majors dificultats de fonamentació i majors despeses.

Els resultats obtinguts ultrapassen tota previsió, tant per la definitiva harmonia amb les restants construccions com per la visió insuperable de la Catalunya ponentina que hom frueix des del cim del nostre campanar. Al nord emergeix el Pirineu, amb la Maladeta neu-rosada, sobre un oneig de carenes que arriba fins al proper Montsec, i, des de la base d'aquesta serra, la planejant estesa de pobles en mig dels fèrtils conreus del Segrià; cap a llevant, les terres austeres de la Segarra s'endinsen somniosament; vers migjorn, les serralades de Prades amb el feréstec Montsant i les crestes de Cardó i dels Ports de Tortosa, que clouen en

bell fons la cursa rabejada del Segre, atravessant les hortes ubèrrimes que contrasten amb els ermots de ponent, de monòton horitzó, només trencat per l'ombra esfumada de l'inclement Montcai. I als peus de l'ardida torre, la ciutat encastada gelosament a les sinuositats del turó de la seu i atapeint-se al redós del seu venerat campanar, que li dóna singular caràcter i inesborrable fesomia ⁽¹⁾.

(1) El poeta lleidatà M. Morera i Galícia canta en un sonet el campanar de Lleida. Uns lleidatans entusiastes volgueren agrair-l'hi col·locant una làpida de marbre al peu del campanar, en la qual hi ha gravat aquest sonet i fos en bronze un relleu-retrat del poeta. La làpida, d'un barroc modernitzat i de color agrisada, desentona força en mig de les àurees pedres del campanar. Hi fou col·locada per la festa major de l'any 1912, assistint-hi gran gernació. El sonet és així :

EL CAMPANAR DE LLEIDA

A dalt de la muntanya que domina
l'hermosura dels termes lleidatans,
s'aixeca un campanar fet per titans
o per homes de raça gegantina.
Quan guaita cap avall, l'aigua veïna
del riu li dóna espill i l'horta encants;
i guaitant cap amunt toca amb les mans
i conversa amb la lluna i la boirina
Pugem-hi, doncs... L'escala cargolada
que als ulls dóna mareig i al cor neguit,
sembla que estigui des del cel penjada.
I amunt, amunt, ja ets dalt! Ara, esperit
si et sents d'àliga el cor, pren revolada,
que ja ets a mig camí de l'infinit.

La forma.—El campanar de la nostra seu és del tipus genuïnament català : de planta vuitavada a tota alçària, sense basament quadrat ni contraforts angulars sortints, i amb paraments llisos solcats d'estrets finestrals excepte en la zona destinada a sala de campanes, que són força espaiosos. Consta de dos cossos : el major, de planta octògona i que té quatre pisos d'alçada, i el menor, constituït per un temple de coronament, també vuitavat, però de més petit diàmetre i deixant al seu volt una balconada còmodament transitable.

L'alçada total del campanar en la cara mitjorn és de 60'60 metres, dels quals corresponen 50'98 al cos gran i 9'62 al temple del damunt. Els diàmetres dels cercles inscrits són, respectivament, de 12'65 i 9'45 metres.

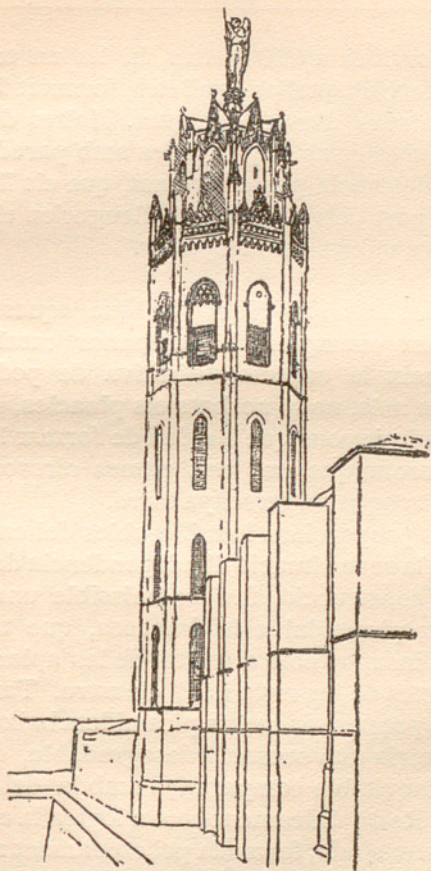
Ultra les dues escales d'accés als diversos pisos del campanar, que fan 234 graons, n'hi ha una de descens, actualment aparedada, la qual cosa denuncia l'existència d'una cambra subterrània, potser un *in pace*, car aprofitant els 8'96 metres de basament vist en les dues cares sudest, podrien haver-hi sengles finestrals, i hom no hi veu més que una minúscula finestreta, la qual, per la seva

situació, tan sols pot servir per a un foradet de ventilació obert a la volta. Tots els estatges són coberts amb voltes d'arestons, de 5'20 metres de llum promèdia, que deixen uns bons massissos de mur per al contrarrest. En el templet la volta té 6'06 metres de llum; els suports resten aïllats i, malgrat la reducció d'àrea de l'edícul, tenen 2 metres de llargada en el sentit radial. L'escaleta de caragol per a pujar al templet, és al centre de la cara nordest, que és la de soldadura del claustre amb el campanar, i, per tant, la menys vistent; l'altra escala del cos gran és al centre de la cara nord.

Exteriorment, el cos gran està subdividit per unes cornisetes en basament mig enterat i en sòcol, que és la zona corresponent a la cambra de la planta baixa. Puja sense cap faixa horitzontal fins a damunt del pis de les campanes i acaba coronat amb una cornisa d'arcs trilobats sostinguts per mènsules lli-ses, amb un glacis a damunt que l'uneix amb la balaustrada de calats del balcó del templet. Aquest cos gran té accentuades les arestes amb uns mitjos pilars que, damunt la cornisa, es fan sencers; estan coberts amb pinacles, i travats a l'edícul amb uns arbotants decoratius. Completen aquesta coro-

nació del cos gran les gàrgoles del peu dels pilarons, les teieres de ferro de sota els pinacles i uns pinyons calats sobre la balastrada, els quals estan a mig fer. El temple té, en els angles, uns pilarons sencers, més petits que els del cos gran, amb l'acabament pinacular iniciat i tres bases de pinyons per a cada cara, els quals donen lloc a dues gàrgoles en lloc d'una i que indica abastament el camí a seguir per a solucionar la coberta de pedra que hom no arribà a fer.

Els finestrals del tros que és a peu pla són els més estrets; la llur amplada augmenta en proporció a l'alçada a què es troben; els del nivell de la coberta del claustre i els del següent són de mitjana amplada i estan dividits per una agulla-trencallum; els del pis de les campanes són de gran magnitud i estan dividits en tres espais per mitjà de dues agulletes, que donen lloc a uns bells calats en els timpans. Aquestes obertures tenen, així mateix, uns bonics guardapols, que en subratllen la importància. Les obertures de pas del temple són les majors de totes; no tenen calats, i així augmenten l'efecte de grandària. Els trencallums manquen gairebé del tot, però els vestigis que en resten són deliciosos; i, com que les alçades dels fines-

PROJECTE D'ACABAMENT DEL CAMPANAR

trals arriben a 6'50 metres, hi ha un través de reforç d'aquelles agulletes, formant faixetes calades d'excel·lent gust. Moltes de les obertures estan mig tapades amb paredetes, afegides molt posteriorment, que els lleven bona part dels foscos que alleugerien el majestuós volum del campanar.

L'acabament.—Hem vist que aquest important exemplar de campanar català no posseeix la coberta definitiva de pedra, i que, a més, no té acabats els pinacles, cresteries i pinyons que havien de formar la doble corona que amb uns ritmes airosos encerclés aquesta ferrenya torre.

Les proporcions immillorables del campanar i la seva situació d'independència de tota altra construcció, fan inadmissible una alta punxa piramidal a la francesa, que també seria insuportable al costat de les aplanades cobertes de les naus i del claustre. Tampoc no es pot pensar en una piramideta baixa, car produiria una sensació desagradable, degut a la inevitable comparança amb la del cimbori. Resta únicament com a lògica la coberta festonejada, formada pel creuament radial de les cobertes a dos vessants corresponents a les vuit cares. I, cabalment, aquestes te-

nen començats els pinyons que clourien aquelles petites cobertes, en la conjunció de les quals escauria de posar una figura que graciosament centrés la composició i amb sa peanya solucionés la intersecció de les cobertes parcials i de llurs creuers. Els campanars essent preferentment dedicats al Príncep de la milícia angèlica, la figura litúrgicament més apropiada seria la de l'arcàngel Sant Miquel, que és la projectada ⁽¹⁾.

Les campanes.—El nostre campanar està enriquit amb una esplèndida collecció de setze campanes, disposades per als tocs litúrgics i molt notables per l'afinament, per les inscripcions, i algunes també per llurs grans mides.

Dues d'elles, molt interessants, estan col·locades en el templet terminal i sonen les hores i els quarts del rellotge; les descriurem en parlar d'aquest.

Les altres catorze campanes es troben en la cambra especialment disposada per a

(1) La solució de coberta i acabament del campanar de Lleida fou començada a estudiar per l'autor, amb la col·laboració de sos deixebles, en l'Escola Superior dels Bells Oficis fa alguns anys; més tard, ha reprès tan interessant problema fins a deixar-lo, suara, definitivament plantejat.

elles, que és la superior del cos gran, on hi ha també les matraques de fusta per a tocar durant els dies de Setmana Santa, en què les campanes emmudeixen. Formen dos grups : el de les majors i el de les petites.

Les set majors són, per ordre cronològic, les següents :

«Maria de la O», també anomenada «Seny Major», dona la nota mi greu, i té 142 centímetres de diàmetre inferior; fou construïda en 1305⁽¹⁾; hom la utilitza voltejant-la durant els set dies abans de Nadal, en què hom canta les antifones de la O; també la fan sonar el toc d'oració vespertina (antigament era usada com a «Seny del Lladre» a la mateixa hora).

«Babilònia»: sona en fa greu; és de 133 centímetres de diàmetre; va ésser fosa en 1525⁽²⁾.

(1) En el cercle de dalt, diu : CHRISTUS REX VENIT IN PACE, DEUS HOMO, MENTEM SANCTAM SPONTANEAM HONOREM DEO ET PATRIÆ LIBERATIONEM, AMEN. I en el cercle de baix : FUIT FACTUM ANNO DNI MCCCIV IN MENSE OCTOBRIS O FACTUS EST.

(2) En el rengle superior està escrit en lletres gòtiques : LAUDATE DOMINUM IN CYMBALIS BENE SONANTIBUS; LAUDATE DMNUM IN CYMBALIS JUBILATIONIS: OMNIS SPIRITU LAUDET DMNUM. En el rengle intermedi: EN LO ANY 1525. I al mig, simulant una corretja que ceneix la campana, amb la invocació AVE MARIA. I en el rengle inferior, els versets de l'himne de jubilació : TE DEUM LAUDAMUS, TE DEUM LAUDAMUS, TE DOMINUM CONFITEMUR.

«Maria», també coneguda per «Seny del Pont» per raó de la seva situació; dona el sol sostingut greu; té 114 centímetres de diàmetre. Fou feta en 1630⁽¹⁾. Hom la fa sonar per a anunciar la missa matinal durant la vuitada de l'Assumpta.

«Concepció», també dita «Tèrcia», dona el sol agut, té 125 centímetres de diàmetre i fou feta en 1694⁽²⁾; assenyala l'entrada del Capítol al rés de l'hora tèrcia.

«Bàrbara», per altra nom «Seny de Girona» (potser al·ludint el lloc de fabricació), sona en fa sostingut greu; el seu diàmetre és de 134 centímetres; data de l'any 1696⁽³⁾.

«Mercè», designada amb altre nom «Sagrístana», dona el là agut; té 118 centímetres de diàmetre⁽⁴⁾; fou construïda en 1678 i refo-sa en 1851.

«Marlesa» o «Prima», de so fa sostingut; té 89 centímetres de diàmetre; fou posada

(1) Porta la inscripció: JHS. MARIA S. BARBARA. ORA PRO NOBIS-OMNES SI. ET SE. DEI INTERCEDITE PRO NOBIS - 1630.

(2) Hi llegim: ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ. SUB TUUM PRÆSIDIUM CONFUGIMUS, SANCTA DEI GENITRIX. ANNO 1694.

(3) Té la següent llegenda: JHS, MARIA, JPH, STA. BARBARA ET STA. ANASTASIA ORATE PRO NOBIS, ANNO 1696.

(4) Hi ha aquesta inscripció: ORA PRO NOBIS - ME HIZO BAUTISTA Y VICENTE MARCO, AÑO 1851.

l'any 1851 en substitució d'una de fosa en 1584 pel mestre de senys Pere Roca⁽¹⁾.

Les set campanes petites són foses els segles XVIII i XIX i s'anomenen : «Rafela», «Son», «Meuca» (que toca només per la mort de prelats i capitulars), tres de nom «Marieta» i una de denominació desconeguda⁽²⁾. Per excepció, la «Marieta primera» és del segle XVII. En la «Marieta segona» consta el nom de son renovador Jaume Mestres. És possible que alguna d'autor desconegut hagués estat fosa pel cèlebre fonedor lleidatà Jaume Ferrer, que l'any 1512 féu les del rellotge de la Torre Nova, de Saragossa.

Almenys a mitjan segle XIV, ja devien existir les metraques de fusta, puix que en 1362 es parla de reparar-les i, per llur restringidíssim ús, han d'experimentar un desgast molt lent.

El rellotge.—El rellotge està col·locat al tercer pis, o sia sota la cambra de les campa-

(1) Diu simplement : BEATA BARBARA, ORA PRO NOBIS. 1851.

(2) Les inscripcions notables que hi ha en les campanes menors són les següents : A la «Rafela», ORA PRO NOBIS 1851. A la «Son», SANCTE MICHAEL, ORA PRO NOBIS 1766. A la «Meuca», AVE MARIA, GRATIA PLENA. A la «Marieta segona», AVE MARIA. RENOVATUM PER JACOBUM MESTRES. 1821.

nes, i té el seu cercle (barroerament pintat de blanc) situat a la cara d'enfront la ciutat.

Fou construït en 1390 pel mestre rellotger Antoni Bore, natural de Bolònia; després calgué que fos refet pel rellotger i manyà Jaume Ferrer, a mitjan segle xv; i en 1587 hom va renovar-lo aprofitant l'estada a Lleida d'un mestre famós, de nom ignorat i que havia treballat a Girona, La Bisbal i Montçó: hom va contractar-li per 400 lliures la màquina horària, suara novament desballestada i substituïda per una de moderna.

La cosa més notable del rellotge de la seu és la campana horària, de so do-re greu i de nom «Silvestra». Té l'extraordinari diàmetre de 280 centímetres i pesa prop de sis tones i mitja. La fongué el celebèrrim mestre de senys Joan Adam, natural de Tours, en abril de 1418⁽¹⁾. Fou col·locada al campanar en setembre de 1419; l'operació de pujar-la a lloc costà 99 florins. Com es comprèn, una campanassa així no es fa sonar voleiant-la sinó percutint-la. Antigament servia per a con-

(1) La inscripció d'aquesta campana és així: CRISTUS REX VENIT IN PACE, ET DEUS HOMO FACTUS EST, CHTUS VINCIT, CHTUS REGNAT, CHTUS AB OMN, MAL, NOS DEFENDAT, FUIT FACTUM PER MAGISTRUM JOANNEM ADAM ANNO DNI MCCCCXVIII IN MENSE APRILIS; i després hi ha una ratlla amb TE DEUM LAUDAMUS repetit.

vocar el consell de paers. Aquest tenia el compromís de pagar-la al Capítol si es trencava en tocar per al servei de la Paeria; això durà fins a l'any 1519, en què el Capítol volgué exigir més obligacions sobre l'ús de la «Silvestra», la qual cosa molestà als paers, que acordaren servir-se de les campanes de les parròquies en lloc d'aquella. Altra prova de la cura amb què el Capítol tractava aquella gran campana, és la clàusula del contracte d'endegament del rellotge fet amb Jaume Ferrer, on es preveu el possible dany que hom pugui causar a la campana horària en establir el mecanisme de percussió.

Prop de la «Silvestra» hi ha la campana «Mònica», que sona els quarts d'hora en sol greu. Té 90 centímetres de diàmetre. La fongué Nicolau Barrot en 1486, és a dir seixanta vuit anys després d'ésser fosa la campana horària⁽¹⁾.

(1) La inscripció diu: CHRISTUS REX VENIT IN PACE, DEUS HOMO PACTUS EST, MENTE SPONTANEA, HONOREM DEO ET PATRIÆ LIBERATIONEM: ANNO DNI. MCCCCLXXXVI, FUIT FACTUM CIMBALUM HOC PER ME NICOLAUM BARROT XX MADIJ.

VII

EL CONJUNT

LES FAÇANES

Façana absidal.—Actualment no hi ha punt de vista per poder copçar, d'un sol tret, tot el conjunt absidal, ni és probable que mai n'hi hagi hagut. La cosa més versemblant, i més favorable al monument, és que existís un carrer que permetés de veure a distància i bon escorç l'absis i el cimbori; i places laterals, entre les absidioles i els palaus veïns, que deixessin veure a pleret el cimbori sobre el recó d'un braç de creuer, i el tester de la nau amb l'absis i les dues absidioles a sota.

Com que el tram que precedeix l'absis és més alt que aquest, es forma un escalonament apiramidat d'un gran efecte entre aquests dos elements i el cimbori. L'absis té així la seva cornisa col·locada més a baix

que la general i prepara els cossos encara més baixos i menys sortints de les absidioles. Els finestrals romànics de l'absis són els únics que a l'exterior tenen doble arquivolta, juntament amb els del tram presbiterial i els de la cara llevant del creuer. Així, llur major riquesa lliga bé amb els esplèndids finestrallassos gòtics de les absidioles i del cimbori. Els alts contraforts d'escassa sortida de l'absis contrasten amb els més volats i més curts de les absidioles.

La plaça compresa entre les absidioles de migjorn i el palau episcopal (que consta en el pla de Beaulieu), és fàcilment imaginable puix que actualment hi ha una explanada en sa mateixa situació. Des de son extrem tocant al palau, la façana absidal devia completar-se amb l'emocionant vista obliquada de la llarga façana sud.

La plaça d'enfront de les absidioles nordest degué ésser menor que l'anterior, per raó de la proximitat del turó de l'Açuda, i possiblement no deixaria veure més que l'esbiaixadíssima testera del creuer.

Façanes laterals.—La façana lateral nord no solament està mancada de visualitat de conjunt sinó que els seus elements princi-

pals, com són la testera del creuer i la canònica, són vistos molt escorçats des del carreret que hi passava, actualment reproduït pel camí de sortida de la caserna. Unicament el recó del creuer, nau i col·lateral de l'evangelí formen en certs moments una sorprenent composició arquitectònica que té com a basament la munió desordenada de les capelles de Tots-Sants, Gallart i Sant Erasme, i que, com hem dit, ofereixen un exterior mancat de valor artístic. Hi criden l'atenció l'altíssim finestral extrem del braç del creuer, que assoleix unes proporcions no superades pel gòtic; la torre d'escala de la coberta del cimbori, que es presenta de front; i les mènsules decorades de la nau, que són notabilíssimes.

Des del turó de l'Açuda hom domina prou bé les cobertes de la catedral i veu el campanar emergint per sobre el claustre; però la façana lateral del temple queda tallada en son basament i fa un efecte estrany per amor de l'excessiu enlairament del punt de mira.

El tester nord del creuer té uns amples contraforts angulars de petit sortint, lligats superiorment per un pinyó truncat, amb cinc arquets llombards rampants per banda i una

minsa corniseta horitzontal al mig. Així, la forma del conjunt del coronament emmarca bé el gran rosetó que omple materialment la façana, car és més gran que el cos total en relleix de la porta que té a sota, que és la de Sant Berenguer.

La façana lateral migjorn és una de les grans meravelles artístiques que coneixem, perquè és la coordinació més harmònica que es pot concebre, d'un seguit d'elements de primer orde; per això, tant des del proper emplaçament del desaparegut palau episcopal com des de la plaça central de l'actual ciutat, i com també des de la vora esquerra del Segre, el conjunt apareix sempre disposat d'una manera insuperable.

Aquest conjunt està format per tres elements: el campanar, la nau-mirador del claustre i la cara migjorn de la seu. Aquesta té en primer terme la testera del creuer, i enfondit a segon terme el col·lateral de l'epístola.

La testera migjorn del creuer té al mig la porta de l'Anunciata, amb el gran òculus, tot coronat per una minsa cornisa sostinguda amb permòdols, que talla horitzontalment el pinyó triangular terminal. Lateralment clouen el massís els contraforts angulars,

bellament degradats un xic per sota la cornisa i amb petits augments de secció a nivell de la imposta i del sobre-sòcol de la porta.

La façana del col·lateral de l'epístola, pròpiament dita, resta velada sota els magnífics additaments gòtics col·locats en el gros espai de davant, limitat lateralment pel claustre i el braç del creuer, i forma un enfondiment que hauria romput la continuïtat d'aquesta complexa façana. Així, de la dita nau només resta vistent l'esplèndida Porta dels Fillols, que és el centre de la composició. A la dreta hi ha l'exuberant capella de l'Epifania, i a l'esquerra la de Jesús, més sòbria, però no menys rica de plasticitat; l'ardida volta-porxo que cobricella la Porta dels Fillols enllaça amb elegància insospitada les façanes laterals de les dues capelles i deixa emergir-ne les absidioles, que amb llur convexitat engrandeixen el camp visual de la porta i guanyen el pla general de façana, del conjunt.

Aquest nàrtex gòtic anteposat a la Porta dels Fillols, per bé que li dóna una llum desfavorable, és, en canvi, un complement indispensable de les dues capelles gòtiques, que sense ell restarien disperses. Es la substitució del concepte romànic d'una plaça en-

tre murs nus, davant d'una porta curulla de riquesa ornamental i esclatant de llum, pel criteri gòtic d'una porta dins la penombra, encaixonada entre cossos avançats sembrats de broderia escultòrica.

El mirador claustral presenta l'eurítmia dels seus potents espatllers, que contrasten vivament, degut a llur gran sortida, amb els contraforts romànics del creuer, i fan, amb els seus arcs apuntats intermedis, un ritme vigorós de verticalitat que prepara la culminació del campanar aixecat a son extrem.

Des de l'altra banda del riu, la façana es presenta enriquida amb la vista de la nau, absis i cimbori, i majestuosament estirada damunt el primer planell del tossal, l'altre restant, amb l'Açuda, completament ocult. Des de la plaça del Palau queden amagats nau, cimbori i absis; del claustre gairebé hom només veu els contraforts, apilats davant el campanar. L'anteporta dels Fillols i la façana de l'Anunciata resten dominant en un poderós primer terme. Reculant més, s'hi afegeixen els absis i cimbori, però la composició de la Porta dels Fillols s'amaga i la massa del claustre es disloca completament de la del temple.

Façana principal.—La façana ponent del temple està composta seguint el tipus tradicional català més avançat, és a dir, amb la nau acusada per la portalada, pel rosetó i per sa major alçada (coronats amb el pinyó de dos vessants), i pels collaterals assenyalats per llurs pinyons d'un vessant i el finestral d'il·luminació. Aquest tipus es troba, però, completat amb l'obertura de portes en els collaterals, amb la intercalació d'un finestral entre l'òculus i la portalada central, i amb l'existència de grossissims contraforts en correspondència amb els murs de la nau i dels collaterals, que acaben de subratllar l'existència d'aquests darrers.

Els contraforts d'aquesta façana són els únics de l'obra romànica que tenen una sortida extraordinària, la qual és obligada per tal com han de sostenir l'empenta que les voltes de la nau donen en sentit longitudinal, sense disposar del contrarrest que els collaterals proporcionen en sentit transversal. Si l'ala adossada del claustre hagués estat edificada simultàniament amb la seu, s'hauria repetit l'ajut d'unes voltes a mitja alçada dels sosteniments de les superiors, com fan les dels collaterals, i aleshores els contraforts conservarien les característiques romà-

niques d'ésser molt amples i poc sortints, com els dels murs laterals de la nau, que resten dintre de la volada de la corniseta del mur, o sia que no tenen més gruix que la volada de les cartel·les de coronament. Ara, malgrat la notable harmonia de la distribució dels cossos d'edifici, la bellesa de les tres portes i del rosetó i l'originalíssima solució del pinyó central, la façana restaria enlletgida per la monstruosa massa dels contraforts centrals, degut a l'excessiva divisió del pla de façana i a la menys justificada grandària dels contraforts extrems, si no quedés velada per l'ala claustral adossada.

TRAÇATS I PROPORCIONS

Traçats.—Els grans monuments bastits en els períodes de floriment d'una evolució arquitectònica, es caracteritzen per una unitat poderosa i per una escaient simplicitat, densíssimes de finors plàstiques i de variats detalls executats amb una precisió admirable. La parcial traducció material d'aquestes qualitats rau en les relacions de mides i en la perfecció de traçats, sense que això vulgui dir que els projectistes hagin sotmès la com-

posició a lleis rigorosament matemàtiques (que produirien un eixerreïment antiartístic), sinó que aquestes lleis s'han fixat intuïtivament dins de l'elasticitat proporcionada per la inspiració.

En els traçats, l'arc de mig punt ha estat preferit a l'arc apuntat en les obertures; és a dir, hom ha escollit la forma contínua en lloc de la forma rompuda, que té una llei geomètrica menys pura. Aquesta ben fonamentada preferència plàstica perdura, a Catalunya, a través de l'estil gòtic. Per la mateixa raó, hom posa rosetons, en lloc de grans finestrals, en els murs testers de la nau i creuer al temple; en canvi, hom admet, lògicament, l'arc apuntat, com a solució estàtica superior a la que forniria l'ús de l'arc de mig punt. No res menys, aquella forma solventa suaument el problema de l'alçada dels arcs torals en les voltes arestonades, d'arestons semicirculars, com són les romàniques. Hom tria, però, dintre la gamma d'arcs de punta d'ametlla, els traçats que donen menys apuntament: els arcs torals són ogives inflades fetes amb arcs de cercle que tenen els centres als terços de la llum; els finestrals apuntats de transició del cimbori són encara més arrodonits, car llurs

centres són als sextes de la llum; els arcs de les finestres gòtiques de les capelles són rebaixadíssims, atansant-se al gust del mig cercle i compensant l'aixafament amb un bon tros vertical damunt les impostes, la qual cosa dóna una forma ben original, característicament catalana. Dintre d'aquesta orientació és interessantíssima la porta de la capella de Jesús, que és un mig punt en què l'apuntament tot just s'inicia.

Cal remarcar en dos arcs torals del creuer i en els guardapols dels finestrals del cimbori un clar reentrament que els fa ésser discrets arcs apuntats de ferradura.

La secció de les columnes, bordons i cavets és, així mateix, circular; les grans mitges columnes adossades als pilars de l'església són de mig cercle; les angulars, en canvi, passen bastant de la meitat: detall que augmenta molt la gràcia d'aquest primordial element. Els àbacs i collarets dels capitells d'aquestes columnes tenen una secció reentrant, a la manera grega, que fa jugar bellament la llum.

El perfil de la coberta del cimbori, que és piramidal truncada, forma una inflexió que treu en absolut la rigidesa de la forma geomètrica.

Per al pati central del claustre hom ha adoptat unes obertures que, els arcs apuntats essent força més alts que llurs suports, augmenten la sensació de grandària donada per les grosses mides dels trams.

El campanar, en lloc de tenir uns grans esperons a les cantonades de les cares (com veiem al gòtic foraster), o bé les arestes simples i nues (com gairebé sempre observem en el gòtic català), té uns lleugers pilars juxtaposats segons la diagonal i que, per tant, només presenten dos plans en tot el cos gran. Aquests plans es junten amb els de les cares del campanar i formen, plegats, com una mena d'estries monumentals que alleugereixen la mole de la torre d'una manera insospitada, i li subratllen dolçament les arestes.

Proporcions.—La llista de totes les proporcions filles de les relacions numèriques dels elements de l'obra seria inacabable, car ultra les que es donen entre les mides de les grans masses arquitectòniques, n'hi ha entre els detalls de construcció i fins entre els motlluratges de decoració.

Les més frapants són les següents :

L'amplada del col·lateral és els dos terços de la llum de la nau.

L'alçada de la nau és igual a la del col·lateral més quatre cinquenes parts.

La llargada del creuer és igual a la de la nau menys un tram.

L'amplada del creuer és el promedi entre les llums de la nau i dels col·laterals; i també és igual a les quatre cinquenes parts de l'amplada de la nau.

La suma de les dues amplades interiors del cimbori és igual a la distància que hi ha des de la clau dels torals a la de la volta.

La màxima amplada exterior del cimbori és igual a l'alçada que hi ha des del pla dels finestrals fins a la clau de la volta.

El desnivell entre les claus de les voltes de la nau i la clau del cimbori és igual a l'alçada de la coberta d'aquest des de damunt del creuer de la nau.

La diagonal menor del claustre és igual a la llargada de la nau del temple.

Les llargades de les dues façanes del claustre fins a l'eix del campanar, són iguals a l'alçada del cos gran del campanar.

El temple de coronament del campanar és la cinquena part de l'alçada total del cos gran fins a damunt la motllura de sòcol.

La llargada de la circumferència circumscrita a l'octògon de la planta del campanar, és igual a l'alçada del seu cos gran, comptada des del pla terreny del claustre.

El temple de coronament i la faixa de pedestal marcada per les motllures que acusen el pis de planta baixa, són d'iguals alçades.

El diàmetre de l'òculus de la façana de l'Anunciata és igual a l'alçada del cos sortint de la porta del mateix nom; i totes dues mides són el terç de l'alçada total de la façana.

Les fondàries de les absidioles i absis estan en la relació dels nombres 3, 4 i 6.

Les proporcions de les columnes mestres dels pilars de l'església comparades amb les del corinti vitruvià, són com segueix (prenent per unitat el diàmetre) :

	<u>Vitruvi</u>	<u>Catedral de Lleida</u>
Alçada del pedestal.	3 1/2	3 1/3
Id. de la columna (promedi de nau i col·lateral). . .	10	12 3/8
Id. de la base de la columna . . .	1/2	3/5
Id. del capitell.	2 1/2	1 3/4
Amplada dels arestons de les voltes	—	2/3

Les columnes monolítiques van d'11 $\frac{1}{2}$ diàmetres (porta de l'Anunciata) a 18 diàmetres (finestrals de la nau); excepcionalment arriben a 30 diàmetres en alguns finestrals del creuer.

APENDIX

ARTÍFEXS I DADES CRONOLÒGIQUES

Pere de Coma, mestre constructor, començà la seu en l'any	1203
Hom estava acabant el creuer en	1215
La catedral fou consagrada en	1286
Pere de Pennafreita, mestre de l'obra, mor l'any	1286
Hom treballa en el claustre en	1310
És reprès amb fermesa el treball del claus- tre en	1334
Jaume Bassa pinta els altars de la capella dels Montcada.	1341
Hom està acabant el claustre poc abans de .	1343
Parlen d'adobar les matraques per a Setma- na Santa en	1362
Jaume Castalls dirigeix les obres del cam- panar	1364

B. Robió treballa en l'esculturació de l'Altar major en	1366
El mateix artífex acaba de treballar en l'Altar major l'any	1380
Antoni Core, mestre rellotger bolonyès, construeix el rellotge en	1390
G. Seguer, mestre de la seu, probablement successor de Castalls	1391
Guillem de Solivella, mestre d'obra i escultor, treballa per a les figures de la Porta dels Apòstols i per al campanar l'any. . .	1392
Joan de Sant Amat ha fet vitratges per als rosetons en	1392
Arrenca pedra d'Aspa per al campanar l'any	1397
Carles Galtés de Rouen s'encarrega del campanar en	1410
Acabament del cos gran del campanar en .	1414
Hom construeix grans prestatgeries per a llibres l'any	1415
Mestre Carlf treballa en el coronament del campanar en	1416
Joan Adam, mestre de seny, fon la gran campana horària en	1418
Hom puja a son lloc la campana horària en	1419
Fra Pere Creus, mestre organer, restaura l'orgue en l'any	1418
Jaume Ferrer adoba el rellotge devers l'any	1450
Jordi Safont és mestre de l'obra fins a . . .	1456

Andreu Pi, constructor de l'Hospital de Santa Maria, és nomenat mestre de l'obra en	1457
Nicolau Barrot fon la campana dels quarts d'hora en	1486
Francesc Gomar dirigeix les obres en . . .	1490
Hom treballava en l'execució de les talles del cor l'any	1498
Ferrer Guerau, argenter barceloní, acaba una rica custòdia en	1513
Pere Hom de Déu, tarragoní, pinta dues figures per a l'altar de la sagristia el . . .	1520
Jaume d'Oduga és mestre de l'obra l'any . . .	1564
Pere Roca fon la campana Marlesa en . . .	1584
Es renovat el rellotge en	1587
Es tancada la catedral i convertida en caserna l'any	1707
Enderrocament de la capella Gralla, torre d'escala nord i part nordest de l'Açuda, a causa de l'explosió del polvorí, en . . .	1812
Jaume Mestres fon la campana Marieta II l'any	1821
Batista i Vicenç Marco fonen la campana Mercè en	1851
Col·locació de la làpida al campanar amb el sonet del poeta Morera en	1912
Declaració de monument nacional en . . .	1918
Decret sobre la conservació de la seu quan	

- sigui desallotjada per la guarnició, per a la qual hom està construint una caserna. . . 1926
- Nomenament de la Comissió que ha de fer complir el decret esmentat (conseqüència de les gestions de l'«Ateneu Lleidatà» . . . 1927
- Inauguració d'una nova màquina horària, a primer de l'any 1928

BIBLIOGRAFIA

Album històrico-pintoresc de Lleida i sa província,
per diversos literats (1882).

ARJONA : *Suscinta reseña que sirve de guia para visitar la Seo, los Claustros y la Azuda leridana* (1917).

BAUM : *Romanische Baukunts in Frankreich* (1925)
(Vol. III de «Bauformen-Bibliothek»).

ID. : *La Catedral de Lleida, monument nacional*
(«Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya» (1918), núm. 281-2).

ID. : *El Campanar de Lleida i son acabament* («Vida Lleidatana» (1927), núm. 29).

CALVERT : *The Spanish Serie*. Volum sobre Catalunya (1907).

CARRERAS CANDI : *Geografia general de Catalunya*.
Volum de Lleida, per Rocafort.

CHOISY : *Histoire de l'Architecture*, II (1903).

FLÓREZ : *España Sagrada*, vol. XLVI, per La Canal (1836).

HERRERA GES : *La Porta dels Fillols de l'antiga Seu de Lleyda* («Butlletí del Centre Excursionista de Lleida», 1912).

ID. : *La Porta de l'Anunciata de l'antiga Seu de Llei-*

da («Butlletí del Centre Excursionista de Lleida», 1912).

ID. : *Les mènsules de la nau major de l'antiga Seu de Lleyda* («Butlletí del Centre Excursionista de Lleida», 1913).

ID. : *Petita guia per a visitar la antiga Seu de Lleyda* (1915). (Vol. de 1915 del Cos d'adjunts dels Jocs Florals de Lleida).

ID. : *La Catedral antiga de Lérida* (1926).

La catedral vella de Lleyda («Il·lustració Catalana», núm. 604), per varis publicistes.

LAHONDES : *Les monuments de Toulouse*.

LAMPÉREZ ROMEA : *Historia de la Arquitectura cristiana española en la Edad media* (1908).

LASTEYRIE : *L'Architecture religieuse en France à l'époque romane* (1912).

ID. : *L'Architecture religieuse en France à l'époque gothique* (1926).

LLATAS : *La Catedral vella de Lleyda* (1905).

MARTINELL : *La Seu Nova de Lleyda* (1926).

MICHEL : *Histoire de l'Art*. Vol. I, 2.ª part (1905).

PIFERRER : *Recuerdos y bellezas de España*. Vol. I (1839).

PINÓS : *Monografia referente a las antigüedades de Lérida*.

PLEYÀN DE PORTA : *Apuntes de historia de Lérida* (1873).

ID. : *Guia cicerone de Lérida* (1877).

PONZ : *Viaje de España*. Vol. XIV (1788).

PUIG I CADAFAŁCH, FOLGUERA I GODAY : *L'Arquitectura romànica de Catalunya*. Vol. II i III (1911).

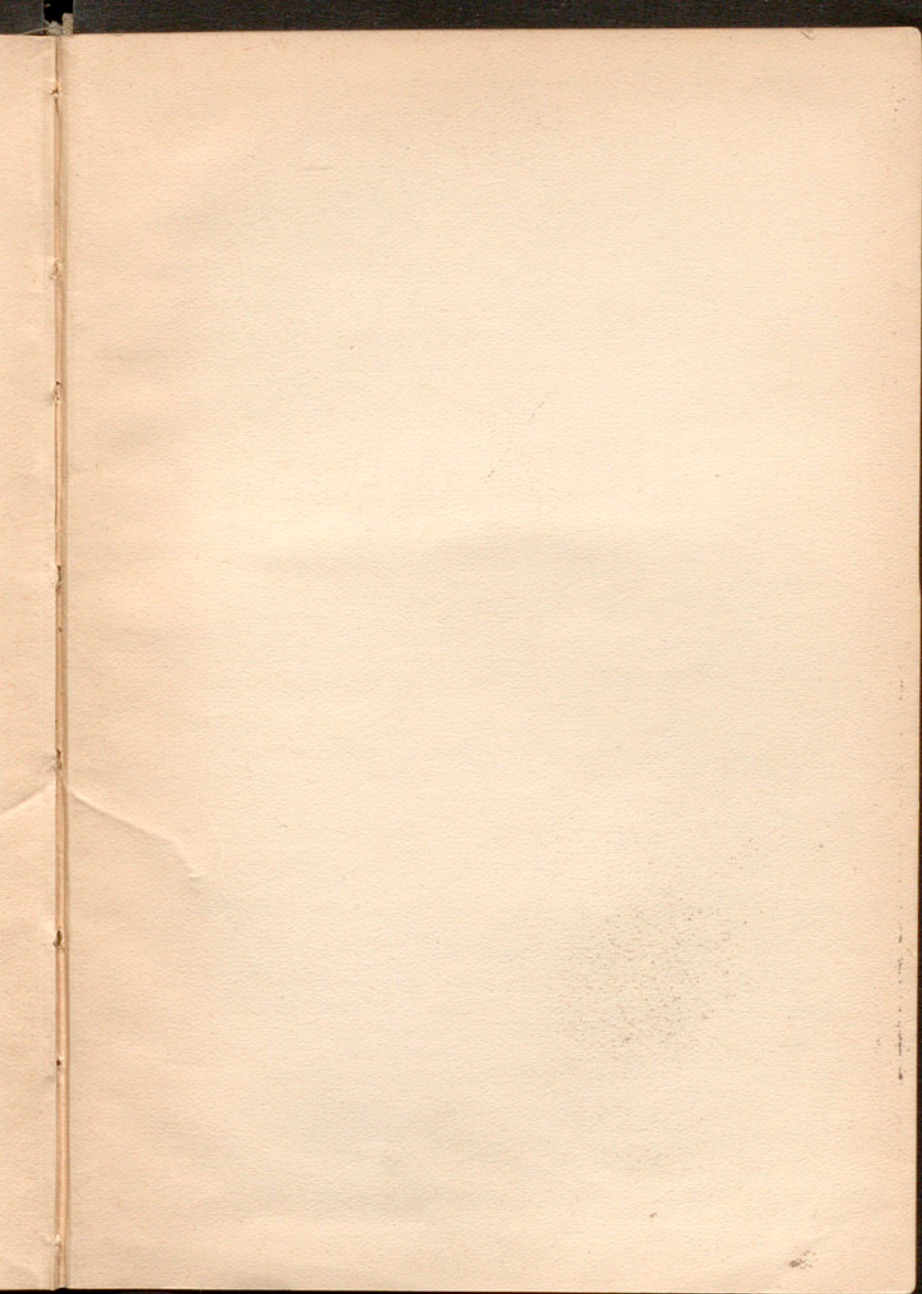
- RIBER : *Els sants de Catalunya*. Vol. I (1919).
- RICCI : *Romanische Baukunts in Italien* (1910) (Vol. XXI de «Bauformen-Bibliothek»).
- ROCA I FLOREJACHS : *La Seo de Lérida* (1878; reimpr. en 1911).
- STAPLEY : *La escultura en los capiteles españoles* (1926).
- STREET : *Some account of Gothic Architecture in Spain* (1869). (Hi ha una traducció castellana recent).
- VENTURI : *Storia dell' Arte Italiana*. Vols. I-II i III (1901, 1903 i 1904).
- VILLANUEVA : *Viaje literario a las iglesias de España*. Vols. XVI i XVII (1851).
- VIOLLET-LE-DUC : *Dictionnaire raisonné de l'Architecture française du XIe au XVIe siècle* (reimpr. en 1907).

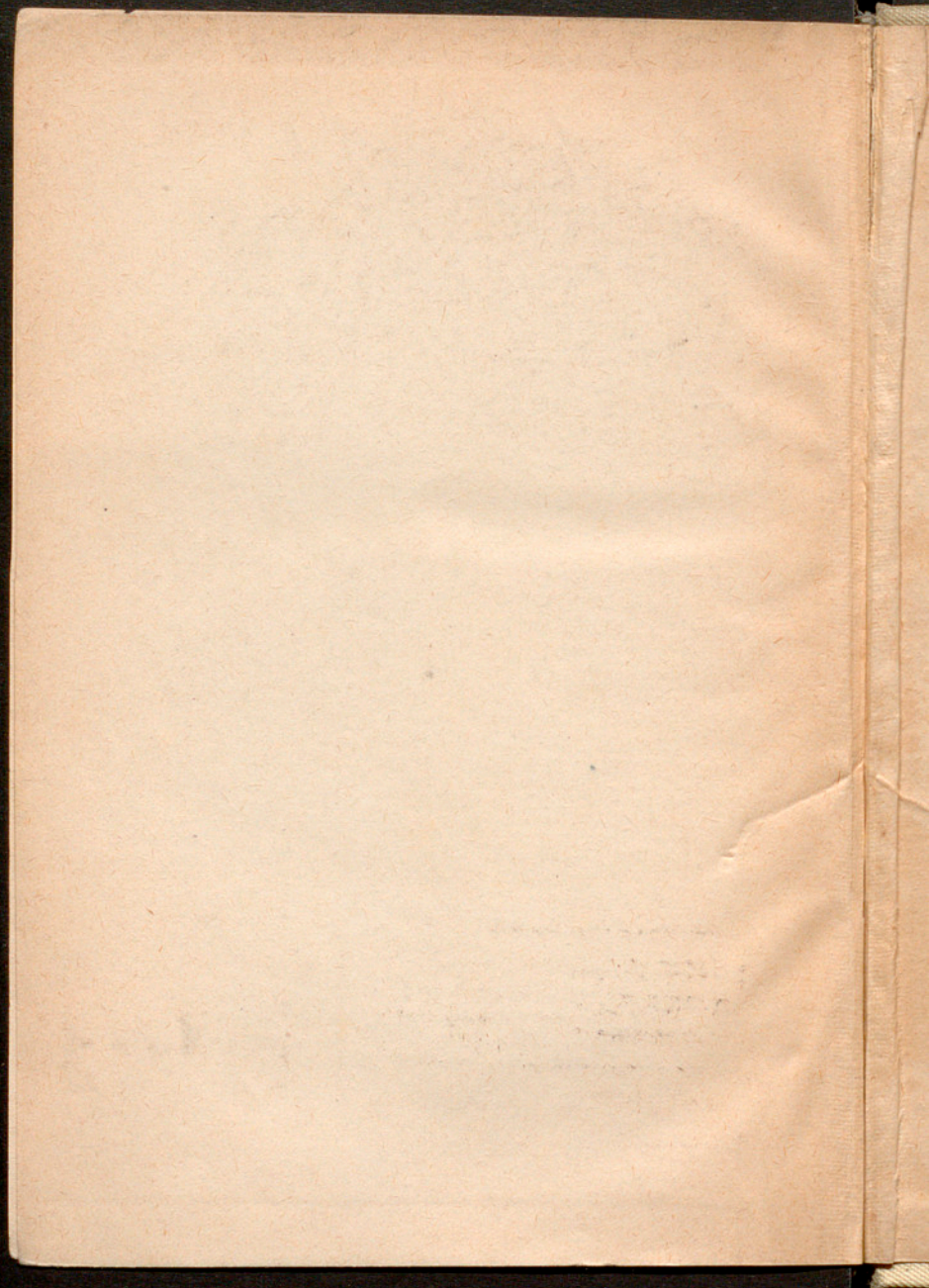
THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 31
PART 1
1901
LONDON
PUBLISHED BY THE
Royal Society of Medicine
11, BEDFORD SQUARE, W.C.1

INDEX

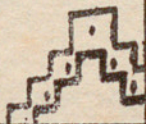
	<u>Pàgs.</u>
Introducció.	5
L'estudi de la catedral de Lleida, Floriment artístic de Lleida en els segles XII i XIII.	
I. Dades històriques.	13
La càtedra lleidatana. Tresor i arxiu. Mo- biliari litúrgic.	
II. L'arquitectura del temple	37
Les naus. El cimbori. Les cobertes i les cor- nises. Les obertures d'il·luminació. Les por- tes. Els materials.	
III. L'escultura	93
La tècnica escultòrica. Les fonts de l'escola lleidatana. Els temes dels capitells.	
IV. Capelles i sarcòfags	115
Capelles absidals. Capelles del tram migjorn del creuer. Capelles del col·lateral de l'epís- tola. Capelles del col·lateral de l'evangeli. Capelles obertes en el mur de la façana prin- cipal. Sepulcres separats de les capelles.	

V. El Claustre i sos annexes	157
El Claustre. Annexes del Claustre.	
VI. El campanar	181
VII. El conjunt	199
Les façanes. Traçats i proporcions.	
Apèndix	213
Bibliografia	217

INSTITUT
AMATLLER
D'ART HISPÀNIC

ID. BIB: 17774
NUM. REG: 128

INSTITUTO AMATLLER
DE ARTE HISPÁNICO

N.º Registro: ¹²⁰128

Signatura: *M. G.*

Sala

Armario

Estante

J. BERGÓS

LA CATE-
DRAI TELA
DE LLEIDA

C
S